

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Sladana Kuprešak

Odnos in toleranca državljanov Republike Slovenije do sive ekonomije

Diplomsko delo

Ljubljana, 2015

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Sladana Kuprešak
Mentor: doc. dr. Miroljub Ignjatović

Odnos in toleranca državljanov Republike Slovenije do sive ekonomije

Diplomsko delo

Ljubljana, 2015

Odnos in toleranca državljanov Republike Slovenije do sive ekonomije

Siva ekonomija je pojav, ki ga najdemo v vsaki državi, ne glede na njeno razvitost ali velikost. Vzrokov je več in zato je raziskovanje tega pojava izredno težaven in dolgotrajen proces. Pojavlja se v raznih oblikah in znotraj te ekonomije se zelo hitro lahko najdemo tudi sami. Opredeljujemo jo kot neformalno ekonomijo in zajema vsak neprijavljen dohodek pridobljen iz legalne ali nelegalne dejavnosti. Z njo smo v stiku na vsakem koraku, pri nas pa se največkrat pojavlja v panogah kot so gradbeništvo, kmetijstvo, gostinstvo in avtomehanika. Pojav sive ekonomije močno vpliva na trg delovne sile, javne finance ter višino dohodkov v državi, njen obseg pa je nemogoče natančno izmeriti. Predstavlja velik delež bruto domačega proizvoda, država pa se proti njej bori že vrsto let.

Bistvo sive ekonomije je ostati skrita od oblasti, saj se udeleženci največkrat izogibajo plačevanju davkov in prispevkov. Zelo dobro se prilagaja času in prostoru in prav zaradi tega jo je zelo težko popolnoma izkoreniniti, saj vedno najde pot kako delovati v določenem okolju. Država jo smatra za nezaželeno in jo zakonsko preganja, saj pušča negativne posledice na proračunsko politiko, je pa potrebno poudariti, da se siva ekonomija lahko odraža v tako negativni kot pozitivni luči.

Ključne besede: siva ekonomija, Slovenija, toleranca, BDP.

Attitudes and tolerance of citizens of Republic Slovenia to the Informal economy

Shadow economy is a phenomena found in every country no matter of its size and development. There are several causes and therefore researching this phenomena is extremely difficult and time – consuming process. It appears in various forms and we can easily become a part of it.

It is defined as the informal economy, which covers every unreported income derived from legal or illegal activities. It follows us on every step but mostly occurs in industries such as construction, agriculture, catering and auto mechanics. The presence of the informal economy has a major impact on the labour market, public finances and the level of country's income but its volume is impossible to accurately measure. It represents a large share of gross domestic product, and the county fighting against it for several years. The essence of the informal economy is to remain hidden from the authorities, because participants often avoid paying taxes and contributions. It is known for its good adaptation to the time and space and this is why it is very difficult to completely eradicate it, as always finds a way how to act in a particular environment. Country considers it unwanted due to its negative impact on fiscal policy, but it should be noted that the shadow economy may be reflected in both negative and positive way.

Key words: Shadow economy, Slovenia, tolerance, GDP.

KAZALO VSEBINE:

1	UVOD	6
1.1	Opredelitev obravnavanega problema	6
1.2	Namen in cilji diplomskega dela	7
2	SIVA EKONOMIJA	8
2.1	Koncept sive ekonomije	8
2.2	Definicija sive ekonomije.....	8
2.3	Področja sive ekonomije.....	10
2.4	Vzroki za pojav in razvoj sive ekonomije	12
2.5	Obseg in značilnosti sive ekonomije	15
2.5.1	Akterji v sivi ekonomiji.....	17
2.6	Posledice sive ekonomije	18
2.6.1	Negativne posledice.....	18
2.6.2	Pozitivne posledice.....	19
2.7	Politike boja proti sivi ekonomiji	20
2.8	Metode merjenja in ocenjevanja sive ekonomije	21
2.8.1	Neposredne metode	22
2.8.2	Posredne metode.....	24
2.8.3	Makromodeliranje	26
3	POJAV SIVE EKONOMIJE V SLOVENIJI	26
3.1	Metode merjenja in ocenjevanja sive ekonomije pri nas.....	27
3.1.1	Neposredne metode	27
3.1.2	Posredne metode.....	29
3.1.3	Makromodeliranje	29
3.2	Vzroki za pojav in razvoj sive ekonomije pri nas	30
3.3	Akterji sive ekonomije v Sloveniji	30
3.4	Siva ekonomija in BDP Slovenije	31
3.5	Politike boja proti sivi ekonomiji v Sloveniji.....	32
4	RAZISKAVA ODNOSA IN TOLERANCE SIVE EKONOMIJE V SLOVENIJI	34
4.1	Prikaz in analiza anketnega vprašalnika.....	35
4.2	Ugotovitve in predlogi.....	41
5	SKLEP	43
6	LITERATURA	44
	PRILOGA: VPRAŠALNIK	47

KAZALO PREGLEDNIC:

Preglednica 2.1: Tipi neprijavljenih ekonomskih storitev	10
Preglednica 2.2: Obseg sive ekonomije v svetu (deleži BDP v odstotkih)	16
Preglednica 2.3: Delež sive ekonomije v BDP v Sloveniji	17
Preglednica 3.1: Neprijavljeno delo v panogah (Vzhodna in Srednja Evropa).....	28

KAZALO SHEM:

Shema 4.1: Pogostost nakupa izdelka brez računa.....	35
Shema 4.2: Pogostost nakupa izdelka brez računa glede na socio-ekonomski položaj	36
Shema 4.3: Razlog za nakup izdelka na neuraden način.....	36
Shema 4.4: Razlog za prodajo izdelka na neuraden način	37
Shema 4.5: Ali bi potrošniku ponudili izdelek/storitev brez računa, če bi imeli svoje podjetje?	38
Shema 4.6: Odziv na sosedovo vpletenost v sivo ekonomijo	39
Shema 4.7: Odziv na državno kampanjo »Vklopi razum, zahtevaj račun!«	40

1 UVOD

1.1 Opredelitev obravnavanega problema

Siva ekonomija je fenomen, ki je prisoten v vsaki državi, ne glede na njeno velikost in razvitost. Prav zaradi tega so si razlage in definicije sive ekonomije med avtorji, državami in celo časovno različne.

Ker živimo v času, kjer je vedno več brezposelnih in tistih z nizkimi dohodki lahko rečemo, da se vedno več ljudi odloča za dodaten oziroma edini zaslužek, ki pa velikokrat ni uraden.

Če izpostavimo sedemdeseta leta prejšnjega stoletja in takratne gospodarske probleme, je bila siva ekonomija tista dejavnost, ki se je upirala takratnim neugodnim gospodarskim razmeram. Šlo je pravzaprav za odziv na takratne krizne razmere in njeno bistvo je v tem kot pravi Glas:

da se udeleženci izogibajo raznim davčnim bremenom, togi organiziranosti, omejitvam s predpisi in odloki, značilnim za sodobna prenormirana, hiperinstitucionalizirana gospodarstva, s tem pa tudi raznim oblikam odtujenosti proizvajalcev od proizvodnega procesa in njegovih rezultatov. S prikrivanjem dejavnosti in zaslužkov skušajo udeleženci racionalno izkoristiti prednosti izogibanja veljavnim gospodarskim, socialnim, pravnim in političnim normam v okviru uradnega gospodarstva (Glas 1989, 617).

Gre za splošen pojav, njene oblike so prisotne vsepovsod, so sistemsko neopredeljene in je rezultat dosedanjega kriznega dogajanja v državi. Tu se, zaradi povezave med uradno ekonomijo in sivo ekonomijo, poraja vprašanje ali gre za medseboj dopolnilni dejavnosti ali pa se med njima pojavljajo neskladja, če se neuradna dejavnost pojavlja v parazitski obliki.

Pojav sive ekonomije je razširjen po vsem svetu in ima specifične značilnosti v različnih gospodarstvih. Za razvita tržna gospodarstva velja, da se v okviru sive ekonomije poudarja predvsem to, da so dejavnosti težko regulirane, saj so skrite oziroma prikrite in se s tem izogibajo številnim zakonom in predpisom. Prav tako velja, da so dejavnosti neobdavčene (prijava nižjih stroškov in s tem plačilo manjših davkov), običajna statistika pa jih ne meri in registrira, s tem pa je bruto domači proizvod podcenjen. Ponavadi v sivo ekonomijo spadajo dejavnosti, ki so prikrite in kršijo določene zakone, delo pa je še zmeraj plačano, kot pridobitna dejavnost.

V socialističnih državah pa so bile opredelitve sive ekonomije drugačne in sicer gre predvsem za poudarek na razliki med »drugim« in formalnim gospodarstvom (Glas 1989).

V »drugo« gospodarsko dejavnost pa spadajo dejavnosti, ki potekajo neposredno za zasebno korist in da so v nasprotju z veljavno zakonodajo (Grossman 1982).

1.2 Namen in cilji diplomskega dela

Namen tega diplomskega dela je raziskati odnos in toleranco ljudi do sive ekonomije v naši državi ter predstaviti ugotovitve tega raziskovanja. Sprašujem se predvsem, če sivo ekonomijo podpirajo zgolj udeleženci sive ekonomije ali pa podpora sega dlje – jo podpira večji spekter prebivalcev kot nekakšen znak upora proti državi? Cilj mojega raziskovanja je pridobiti okvirno sliko stanja te nezakonite ekonomije in odkriti njene razsežnosti. Skozi raziskovanje pa me bosta vodili dve izhodiščni hipotezi, ki bosta na koncu tega dela potrjeni ali pa ovrženi.

Prva hipoteza, ki sem si jo zastavila se glasi:

Posameznikov socio - ekonomski položaj igra pomembno vlogo pri vključenosti v sivo ekonomijo. Brezposelni in samozaposleni so bolj vpleteni v tovrstno ekonomijo kot zaposleni.

Tu me predvsem zanima ali socio – ekonomski položaj res igra tako veliko vlogo v vpletenosti v sivo ekonomijo, kot mislimo in če so brezposelni ter mali podjetniki res bolj podvrženi delovanju v neformalni ekonomiji, kot redno zaposleni delavci in zakaj je temu tako.

Druga hipoteza, ki bi jo rada izpostavila pa je naslednja:

Izvajalci in potrošniki, ki so vpleteni v sivo ekonomijo, so bolj tolerantni do tovrstnega družbeno nesprejemljivega obnašanja, kot tisti, ki niso vpleteni.

Ta hipoteza se nanaša na vse »male« ljudi in njihova mnenja o sivi ekonomiji. Zanima me predvsem odziv na akterje v sivi ekonomiji. Smo res sovražni do tistih, ki želijo priti do dodatnega, mogoče edinega zaslužka ali pa nas to ne gane in delamo le tisto, kar je najboljše za nas in se ne oziramo na druge? Smo mogoče bolj tolerantni do tistih, ki je to njihov edini zaslužek, ki jim omogoča preživetje, kot do tistih, ki se na račun sive ekonomije bogatijo?

Hipotezi bosta raziskovani tako teoretično kot empirično. Teoretični del bom raziskovala s pregledom teoretskih pristopov sive ekonomije in analizo že obstoječih podatkov, empirični pa z lastnim anketnim vprašalnikom o odnosu in toleranci do sive ekonomije v Sloveniji.

2 SIVA EKONOMIJA

2.1 Koncept sive ekonomije

Pri analizi koncepta sive ekonomije je izhodišče Douglasova (1986) definicija institucije. Douglasova razlikuje dve ravni institucije. Prva raven zajema pravila, ki vzpostavljajo strukturo reda. Ljudje niso močno vezani nanjo, zato je potreben velik nadzor nad njenim upoštevanjem. Norme in vrednote ter stališča glede na pravo smer delovanja in obnašanja, ki so močno zakoreninjene v nacionalnosti, pa predstavljajo drugo raven.

Obe ravni ustvarjata občutek vzajemnosti in težita k dejanjem, sledita tradiciji in se prenašata na nove člane skupnosti (Douglas 1986).

Ker neformalna ekonomija zajema ogromen spekter heterogenosti, Henry (1981) razlikuje med neformalno ekonomijo in njeno stopnjo neformalnosti ter alternativnimi možnostmi uradnih institucij; kar pomeni njihov uradni in neuradni status (Henry 1981).

2.2 Definicija sive ekonomije

Večina avtorjev, ki želi definirati pojem »siva ekonomija« se sooča s težavo, kako jo pravzaprav definirati oziroma opredeliti. Najpogosteje se nanašajo na opredelitev sive ekonomije kot » vse trenutne neregistrirane ekonomske storitve in aktivnosti, ki pripomorejo k izračunu bruto nacionalnega proizvoda (BNP)« (Belev 2007, 195).

Smith (1985, 18) pa jo definira kot » tržno proizvodnjo dobrin in storitev, tako zakonitih kot nezakonitih, ki se izognejo pri prikazovanju uradnega izračuna BDP-ja.« (Smith, 1985, 18).

Gre za pojav, ki ga je relativno težko opredeliti. Nabor izrazov, ki označujejo to področje je velik, najpogostejši izrazi pa so *črna, skrita, prikrita, neprijavljena, podzemna, neformalna, neuradna ekonomija*, itd. (Nastav 2009).

Delo ne more obstajati brez nosilca dela oziroma delovne sile in zato se delo največkrat nanaša na uporabo proizvodnega dejavnika. Treba pa je poudariti, da vsako delo ni proizvodno v ekonomskem smislu in s tem lahko pridemo do osnovne opredelitev na katero se opira celotna ekonomija in to je meja proizvodnje.

Meja proizvodnje je določena in dogovorjena meja, ki opredeljuje, kaj spada med ekonomsko proizvodnjo in kaj ne. S splošnega vidika sem spadajo predvsem proizvodnja blaga in storitev

namenjena potrošnji, lastna proizvodnja vseh dobrin, namenjena za lastno potrošnjo ter lastna proizvodnja gospodinjskih del ali storitev, pri katerih gre za plačljivo osebo.

Meja proizvodnje vključuje tudi nelegalne in prikrite dejavnosti, torej sem spada tudi siva ekonomija (Nastav 2009).

Boh (1988) pravi, da »neformalno« izvajanje dejavnosti nekateri imenujejo neregularno, alternativno, črno in sivo. Tu je treba pojasniti, da ne gre za pojem iste vrste, saj ne gre za iste vrste dejavnosti.

Po mnenju Kukarjeve in Simončiča (1984) so dejavnosti, ki spadajo v sivo ekonomijo, tisti del pridobitnih dejavnosti, ki niso zajete v uradnih statističnih službah. Pravita, da vanjo spada vsaka neregistrirana dejavnost, ki se je posameznik poslužuje z namenom pridobitve osebnega dohodka ter posledično izboljšanje življenjske ravni posameznika.

Gre za skupek vseh privatnih gospodarskih aktivnosti in dejavnosti izvedenih izven uradnega gospodarstva, ki ustvarjajo neko vrednost, katera ni zajeta v uradnih statističnih podatkih o bruto domačem proizvodu (Jerovšek v Glas 1989, 621).

Z navedenim se strinja tudi Glas (1989), ki sivo ekonomijo označuje kot dejavnost, ki mnogim nudi dodatni, nekaterim celo osnovni zaslužek. Poleg tega razvija in izboljšuje ponudbo in preskrbo predvsem na področju storitev in nenazadnje je družbenoekonomski blažilec stiske vse večjega števila prebivalcev (Glas 1989).

Spet Feld in Schneider (2010) pravita, da v sivo ekonomijo spadajo vse uradne tržne dobrine in storitve, ki so skrite očem javnih institucij zaradi večih razlogov. Ti razlogi se nanašajo predvsem na izogibanje plačevanju davkov, socialnega zavarovanja, določenim uradnim tržnim standardom ter določenim administrativnim obveznostim. Pri tem pa poudarjata, da to izključuje gospodinjske storitve ter neuradne prikrite aktivnosti kot so preprodaja drog itd. (Feld in Schneider 2010).

Ker vse definicije puščajo veliko neodgovorjenih vprašanj, nam spodnja preglednica 2.1 lahko pomaga pri predstavi, kakšna bi lahko bila definicija zakonite in nezakonite sive ekonomije.

Preglednica 2.1: Tipi neprijavljenih ekonomskih storitev

TIP	DENARNE TRANSAKCIJE		NEDENARNE TRANSAKCIJE	
Nezakonite aktivnosti	Trgovanje z ukradenim blagom Izdelava in prodaja drog Prostitucija Tihotapljenje Prevare		Blagovna menjava (drog, ukradenih dobrin, itd.) Tihotapljenje Izdelava drog za lastno uporabo	
Zakonite aktivnosti	Davčna utaja	Izogibanje plačevanja davkov	Davčna utaja	Izogibanje plačevanja davkov
	Neprijavljen dohodek samozaposlenih. Plače in sredstva iz neprijavljenega dela povezanega z legalnimi storitvami.	Popusti za zaposlene Dodatne ugodnosti zaposlenih	Blagovna menjava legalnih storitev in dobrin	Samostojno delo Pomoč sosedom

Vir: Lippert in Walker (1997, 5).

2.3 Področja sive ekonomije

Za sivo ekonomijo je značilen velik spekter dejavnosti in izrazita prilagodljivost udeležencev, saj se ravna po potrebah, ki jih nezakoniti trg delovne sile ponuja v določenem obdobju.

Za dejavnosti sive ekonomije je značilno:

- da udeleženci delajo učinkovito in intenzivno, saj je v večini primerov njihov zaslužek odvisen od delovnega učinka
- gre za opravljanje tistih dejavnosti, ki ustrezajo potrebam gospodinjstev, kjer jih »nezakoniti« trg učinkovito usmerja: gre za interes čim nižjih stroškov z izogibanjem plačevanju davkov in prispevkov
- se izvaja na področjih, kjer v uradnem gospodarstvu primanjkuje dobrin in storitev. Gre za pojav krajevnega monopola, saj ni izrazite konkurence in s tem prihaja do sorazmerno velikih zaslužkov (Glas 1989).

Glas (1989) je za leto 1988 skozi anketo zaposlenih v slovenskih podjetjih meril pogostost opravljanja določenih oblik dejavnosti v sivi ekonomiji. Šlo je za dejavnost delavcev v družbenem sektorju, tako da je bila struktura dejavnosti gospodinjstev, zasebnega sektorja ter nezaposlenih in upokojencev povsem drugačna, je pa poudaril, da zaposleni v družbenem sektorju predstavljajo najpomembnejši del aktivnega prebivalstva v Sloveniji. Pravi, da so za sivo ekonomijo značilne dejavnosti kot so gradnja in vzdrževanje stanovanj, popravila gospodinjskih aparatov in avtomobilov, kmetijska dela, dejavnost neregistriranega prevoza ter okoriščanje v trgovinski dejavnosti, strokovne, administrativne ter intelektualne storitve, pomoči pri gospodinjskih delih, razne dobrine na področju šivanja in pletenja, itd.

Treba je poudariti, da v anketo niso bile vključene nekatere osebne storitve, kot so frizerji in kozmetične storitve, vendar bila razčlenitev že sama po sebi dokaj obsežna in bi s podrobnostjo le povečali nezanesljivost ocen.

Če povzamem, lahko rečemo, da siva ekonomija posega na vsa področja dejavnosti potreb gospodinjstev, najbolj množične pa so tiste oblike, ki se navezujejo na neposredne življenjske potrebe prebivalstva. Te ponavadi ne zahtevajo posebnih strokovnih znanj, saj gre za tradicionalne dejavnosti kot so kmetijstvo in obrtniške storitve ali pa za probleme neustrezne strukture uradnega gospodarstva kot so gradbena dela in nekatere storitve. Ob vseh teh ugotovitvah pa ne smemo izpustiti dejstva, da so izrazite tudi razlike v vrstah in obsegu neformalne dejavnosti tudi po spolu. V sivi ekonomiji še vedno prevladujejo dejavnosti, ki so bolj primerne za moške, saj so fizično zahtevnejše, zahtevajo večjo odsotnost od doma in so ponavadi povezane z večjim rizikom. Ženske se bolj pojavljajo v dejavnostih, ki zajemajo gospodinjstva opravila, kar pa v končni fazi predstavlja nadaljevanje siceršnjega dela v gospodinjstvu in družini, kar pa še bolj spodbuja značilno delitev dela po spolu tudi v sivi ekonomiji (Glas 1989).

2.4 Vzroki za pojav in razvoj sive ekonomije

Vsaka država in s tem tudi razvoj sive ekonomije v njej, je specifična. Gre za ekonomijo, ki je prikrita in zato ni mogoče v celoti razkriti vzrokov za njen razvoj. Prva naloga obravnavanja pojava sive ekonomije je pregled pogojev, ki so potrebni, da se siva ekonomija sploh pojavi. Ko so pogoji zagotovljeni, ti prerastejo v vzroke. Dejavniki, ki spadajo med pogoje pojava sive ekonomije so *tehnologija, stroškovna struktura, državna regulativa in fleksibilnost* (Dallago 1990, 150).

Pri *tehnologiji* gre za naravo proizvodnega procesa dejavnosti v sivi ekonomiji. (Nastav 2009).

Dejavnosti, ki se izvajajo v sivi ekonomiji, niso tako zelo kapitalno intenzivne, saj le te zahtevajo poleg obsega kapitala več specializacije in prostorskih zmogljivosti. S tega zornega kota, so dejavnosti, ki so nagnjene k sivi ekonomiji bolj storitveno naravnane kot na primer manjša domača popravila, osebna nega, turizem in vzdrževanje vrtov ter podobno. Sem spadajo tudi popoldanske dejavnosti, kjer se delavci lahko dogovorijo s svojim delodajalcem, da lahko za bistveno nižjo plačo (kar privede do nižjih stroškov delodajalca) v popoldanskih urah uporabljajo prostore in opremo delodajalca. Sodeč po Williamsu (2004, 70) je za delovanje in izvajanje sive ekonomije je potrebno med drugimi tudi orodje, ki je lahko v lasti delavca ali pa tudi delodajalca (Williams 2004, 70).

Pri *stroškovni strukturi* gre za delitev stroškov na stroške kapitala in stroške dela. Ker so predvsem slednji obremenjeni s številnimi prispevki za socialno varnost, je pri teh prisotna težnja k zmanjševanju stroškov. V prvi vrsti gre za utajo davkov in socialnih prispevkov, kar pripelje do znižanja stroškov poslovanja podjetja. Stroški dela so obremenjeni s tovrstnimi davki in prispevki, zato jih največkrat tudi prikrijejo. In prav zaradi tega je siva ekonomija prisotna v storitvenih dejavnostih (Nastav 2009).

Če se osredotočimo na *državno regulativo*, je pomembno izpostaviti, da je v prvi vrsti uvedena zaradi zaščite družbenih ter okoljskih koristi, ki jih podjetniki zaradi doseganja profitnega cilja redkokdaj upoštevajo. V primerih, ko je le-ta regulativa precejšnja, pa se porajata želja in ideja po izogibanju tovrstnih stroškov, kar seveda vodi do sive ekonomije.

Kar se tiče *fleksibilnosti*, pa gre po večini za velik odstotek brezposelnih marginalnih delavcev in s tem tudi njihov večji odstotek ponudbe v sivi ekonomiji, kjer so pripravljene delati zaradi fleksibilnosti delovnega časa ter dodatnega zaslužka. Ob pogledu celotne situacije pa podjetje, ki zaposluje na črno, ni pod pritiskom države in sindikatov ter plačuje nižje prispevke, zaradi česa je eventuelno lahko bolj fleksibilno (Dallago 1990).

Med vsemi vzroki za pojav in razvoj sive ekonomije najdemo različne dejavnike, ki se med seboj v času in prostoru razlikujejo. Kot že omenjeno, gre za dejavnosti, ki so prikrite oblastem in gre za neke vrste upor proti državi, njeni zakonodaji ter obdavčitvi. Za tem stoji nezadovoljstvo prebivalstva in / ali podjetij s stanjem v gospodarstvu, ki se na koncu prevladi na oblast. Zaradi kriznih razmer v gospodarstvu, prebivalstvo ne zaupa več oblastem, kar pripomore k zatekanju k prikritim dejavnostim (Nastav 2009).

Schneider in Enste (2002, 102) sta mnenja, da so nepravilne intervencije države; to so netransparentnost, visoki transakcijski stroški ter uvedba birokratskih postopkov, pri svojem delovanju glavni razlog sive ekonomije (Schneider in Enste 2002).

Prav tako sta pokazala, da so visoki davki zelo pomemben vzrok za pojav sive ekonomije, saj sta prišla do spoznanja, da je korelacijski koeficient med davčnim bremenom, bremenom socialne varnosti in obsegom sive ekonomije statistično značilen in sicer znaša 0,62, kar kaže, da je povezava možna in pozitivna (Schneider in Enste 2002). Takega mnenja so tudi skoraj vsi raziskovalci in če izpostavimo skoraj vsako opredelitev sive ekonomije, je glavni motiv delovanja v sivi ekonomiji prav plačevanje čim manj davkov (Nastav 2009).

Ne smemo zanemariti dejstva, ki ga izpostavlja Crnković Pozaićeva (1999), ki pravi, da sta pojav in distribucija sive ekonomije odvisna tudi od učinkovitosti sankcij za tovrstna dejanja. Če je prisotnega več nadzora, se bo manjše število ljudi odločilo za delovanje v sivi ekonomiji, vendar pa je v veliki večini primerov preveč stroškovno neučinkovito povečevati nadzor, saj je trg s svojo kreativnostjo in izvirnostjo vedno korak naprej v izogibanju nadzora (Nastav 2009).

Belev (2003) trdi, da sta povišanje plačevanja davkov in prispevkov socialne varnosti ena izmed glavnih razlogov za povečan obseg sive ekonomije in da na rast sive ekonomije vpliva veliko faktorjev, ampak najbolj pomembni in pogosti so sledeči:

- Dvig bremena davkov in prispevkov socialne varnosti v kombinaciji z regulacijami uradne ekonomije, še posebej na trgu dela,

- Zmanjšanje delovnega časa, zgodnja upokojitev ter povečevanje nezaposlenosti,
- Dolgoletna nelojalnost javnim institucijam zaradi gospodarske krize in s tem zmanjševanje davčne morale (Belev 2003).

Schneider in Enste (2002, 104) pa ekonomske vzroke za pojav in razvoj sive ekonomije strneta v 4 sklope:

- Davki: neposredni in posredni davki
- Transferna plačila: denarna socialna pomoč in transferi brezposelnim
- Socialna varnost: zavarovanje za primer brezposelnosti, pokojninsko in zdravstveno zavarovanje
- Regulacija: delovni čas in druga pravila.

Če se vrnemo h Belevu (2003) moramo izpostaviti, da glavne vzroke za neformalno delo razdeli v tri večje skupine: *ekonomske, institucionalne in socialne*.

Glavni *ekonomski razlogi* so pomanjkanje formalnega dela in zadovoljive stopnje formalnega zaslužka. Gre tudi za možno in nepravično konkurenco, ki lahko spodbudi podjetja k zmanjševanju stroškov, kar vključuje neformalno delo.

Ekonomska tranzicija je prinesla nov fenomen brezposelnosti, revščine in ogromne razlike v prihodkih. to je bilo ključnega pomena za veliko ljudi, da so sprejeli tudi nelegalno delo zaradi zmanjšanja razlik v dogodkih (Belev 2003).

Institucionalno okolje, v katerih podjetja, delavci in gospodinjstva delujejo, ponavadi velja kot glavni vzrok za neformalno delo. To okolje vključuje visoko obdavčitev dela, nizka nadomestila za primer brezposelnosti ter zapletene procese za pridobitev le tega. Vključuje tudi druge posebne predpise na trgu dela, kot npr. najemanje in odpuščanje delavcev, vključujoččasne in sezonske delavce ter nazadnje še velikost in zmogljivost davčne uprave (Belev 2003).

Visoki davki na dohodke ustvarjajo velike razlike med formalnimi in neformalnimi plačami, zato so ljudje spodbujani k neformalnemu delu. Nizka nadomestila za primer brezposelnosti prav tako spodbujajo delavce k neformalnemu delu, nefleksibilni predpisi na trgu dela pa vse to le še stopnjujejo (Belev 2003).

Tretja skupina vzrokov za neformalno delo pa temelji na psiholoških in kulturnih motivacijah tovrstnega dela:

- Družbeni davek moralnosti (sprejemanje neformalnega dela in utaja davkov je sprejeta s strani družbe)
- Nezaželeno tveganje ali tvegano obnašanje v družbi
- Pripravljenost za delo na nedoločen čas.

Pomanjkanje poistovetenja z državo in tradicija goljufanja države pripomoreta k primernemu temelju za neformalne odnose dela. Ta šibka davčna morala in šibko poistovetenje z državo sta neposredno potrjena s strani korupcije (Belev 2003).

Če vse skupaj malce strnemo, lahko ugotovimo, da je za pojav in razvoj sive ekonomije več različnih vzrokov, v glavnem pa se posamezniki vpletejo v sivo ekonomijo zaradi visokega davčnega bremena, visokih administrativnih ovir ter potrebe in želje po neupravičenem uveljavljanju socialnih transferov (Nastav 2009).

2.5 Obseg in značilnosti sive ekonomije

Pojav sive ekonomije privablja vedno več raziskovalcev in opravljeno je bilo veliko študij na temo tega pojava. Skozi čas je bilo zbranega veliko ključnega znanja o sivi ekonomiji, veliko pa je potrebno še raziskati.

Schneider (2007) je v spodnji preglednici 2.2 prikazal ocene obsega sive ekonomije v uradnem BDP v nekaterih državah. Uporabil je dve metodi in sicer modeliranje in metode povpraševanja po denarju. Jasno je prikazano, da so manj razvite države bolj zasičene s sivo ekonomijo kot bolj razvite, hkrati pa je zelo težko določiti specifičen trend pojava v času. Prikazano stanje pa vsekakor nakazuje, da prisotnost sive ekonomije ni vezana zgolj na določene države, ampak je praktično prisotna v vsaki državi. Njen pojav je prisoten v različnih oblikah, dejavnostih in predvsem obsegu. Čeprav so si pojavi med državami različni pa so si raziskovalci dokaj enotni, kar zadeva glavne vzroke za pojav, razvoj in posledice sive ekonomije, ki jih le ta pušča v gospodarstvu in na trgu.

Če izpostavimo Slovenijo, lahko vidimo, da je bil obseg sive ekonomije največji med leti 2002-2003 in sicer 29,4% deleža BDP. Skozi leta se je sicer zmanjšal, vendar je odstotek še vedno visok (Schneider 2007).

Preglednica 2.2: Obseg sive ekonomije v svetu (deleži BDP v odstotkih)

Država	2001/2002	2002/2003	2003/2004	2004/2005
Argentina	27,1	28,9	28,6	27,2
Avstralija	14,1	13,5	13,1	12,8
Avstrija	10,6	10,9	10,1	9,3
Belgija	22,0	21,0	20,4	19,6
Bosna in Hercegovina	35,4	36,7	36,2	35,3
Bolgarija	37,1	38,3	37,4	36,5
Kanada	15,8	15,2	14,8	14,1
Kitajska	14,4	15,6	16,1	16,6
Hrvaška	34,2	35,4	34,7	34,1
Češka	19,6	20,1	19,2	18,3
Nemčija	16,3	16,8	16,1	15,3
Srbija in Črna gora	37,3	39,1	38,2	37,3
Slovaška	19,3	20,2	19,1	18,2
Slovenija	28,3	29,4	28,2	27,3
Švedska	19,1	18,3	17,2	16,3
Švica	9,4	9,4	9,0	8,5

Vir: Schneider (2007, 19).

Če pogledamo Schneiderjevo (2011) kasnejšo raziskavo pa lahko vidimo, da se delež sive ekonomije v BDP-ja v Sloveniji malo spremeni. Ob izpostavitvi podatkov za Slovenijo lahko iz spodnjega grafa razberemo, da je bil delež sive ekonomije leta 2003 res največji. Predstavljal je slabih 27%, z leti pa je malce upadel, vendar še zmeraj predstavlja relativno visok delež BDP-ja.

Preglednica 2.3: Delež sive ekonomije v BDP v Sloveniji

Leto	Delež sive ekonomije v BDP (v %)
2003	26,7
2004	26,5
2005	26
2006	25,8
2007	24,7
2008	24
2009	24,6
2010	24,3
2011	24,1

Vir: Schneider (2011, 53).

2.5.1 Akterji v sivi ekonomiji

Akterji so vsi tisti, ki delajo v sivi ekonomiji in vsi tisti, ki povprašujejo po proizvodih in storitvah sive ekonomije.

Wallace, Haerpher in Latcheva (2004) ugotavljajo, da dolgotrajno nezaposleni največ sodelujejo v neformalnem sektorju. Sodeč po njihovi tipologiji, so tisti, ki so aktivni v denarni ekonomiji, po navadi bolj izobraženi. Med njimi je tudi več moških, medtem ko so sodelujoči v socialni ekonomiji in ekonomiji gospodinjstev slabše izobraženi in med njimi prevladujejo ženske.

Pri denarni ekonomiji gre predvsem za zaračunavanje storitev oziroma proizvodov opravljenega dela, pri socialni ekonomiji in ekonomiji gospodinjstev pa za nedenarno medsosedsko ali družinsko pomoč (Wallace, Haerpher in Latcheva 2004, 13).

Na drugi strani pa Evropska komisija (European Commission 2007, 25) ugotavlja, da se dvakrat več moških ukvarja s sivo ekonomijo, kot trdi Williams (2004, 87), ki pravi, da se rahlo večji odstotek moških v primerjavi z ženskami pojavlja v sivi ekonomiji. Skoraj polovica moških naj bi bila starih med 15 in 24 let, slabih 30 odstotkov med 25 in 39 let ter, da s starostjo udeležba v sivi ekonomiji usiha. Velika večina naj bi še vedno študirala (41%), slaba četrtnina pa naj bi šolanje končala pri 20 letih ali več. Za vsako skupino velja, da se v največji meri sive ekonomije poslužujejo nezaposleni, študentje ter samozaposleni, odstotek upokojencev pa je tu skoraj zanemarljiv. Potrebno pa je poudariti, da za srednjo in Vzhodno

Evropo, kamor spada tudi Slovenija, študentje niso nadpovprečno vključeni v delovanje v sivi ekonomiji.

Tej raziskavi, ki ugotavlja, da se malo manj kot polovica vsega prometa v sivi ekonomiji naredi znotraj najožjega kroga družine, prijateljev ali znancev pritrди v svoji raziskavi tudi Williams (2004, 28).

Na podlagi raziskav je težko določiti tipičnega udeleženca v sivi ekonomiji, saj se po enih raziskavah s sivo ekonomijo ukvarjajo brezposelni in neizobraženi, po drugih pa zaposleni, samozaposleni in izobraženi.

S sivo ekonomijo se dejansko ukvarjajo vse skupine ne glede na socioekonomski status (Nastav 2009).

2.6 Posledice sive ekonomije

Siva ekonomija je javnosti predstavljena kot nekaj nezaželenega in nesprejemljivega. Vendar pa ima siva ekonomija tudi pozitivne posledice, ki jih je potrebno spodbujati in prav odločanje med negativnimi in pozitivnimi posledicami le te je ključnega pomena, saj določa strategijo države v boju proti sivi ekonomiji.

Vsaka država na svoj način izkoreninja sivo ekonomijo, zakaj pa se odloči za določen način, pa je odvisno od stroškov njihove strategije in pogleda ter uporabljenih definicij dobro/slabo (Nastav 2009).

2.6.1 Negativne posledice

Prva negativna posledica, ki se največkrat omenja je izguba davčnih prihodkov države. Torej sodeč po tem lahko rečemo, da siva ekonomija povzroča davčni izpad državi, ki bi ta denarna sredstva lahko vložila v javno dobrino ali infrastrukturo ter s tem povečala dobrobit državljanov (Nastav 2009).

Johnson in dr. (1999) razčlenijo negativne posledice na tri točke, prek katerih siva ekonomija zavira gospodarsko rast in sicer:

1. Podjetja, ki delujejo neformalno ne morejo izkoristiti nekaterih institucij, kot npr. bank in sodišč. Posledično lahko pride do premajhnega deleža vlaganja v podjetje.
2. Ker podjetja delujejo neformalno, imajo zaradi tega dodatne stroške prikrivanja in izogibanja kaznovanju.

3. Kot že omenjeno, gre za davčni izpad prihodkov za državo in s tem je zagotavljanje dobrobiti državljanov upočasnjeno.

Negativne posledice sive ekonomije pri Mantarovi (2000) vključujejo tudi socialno integracijo, saj naj bi zaposleni na črno dobivali manjšo plačo kot za enako delo v formalnem sektorju, bili v slabšem položaju do delodajalca in nenazadnje trpeli tudi slabše pogoje dela in negotovega plačila.

Če se ozremo na potrošnike, prav tako lahko rečemo, da ima siva ekonomija negativne posledice. Treba je vzeti v obzir, da so proizvodi in storitve lahko neustrezni in ne delujejo pravilno zaradi neupoštevanja določenih standardov in v skrajnem primeru lahko človeku tudi škodujejo. Pri takih izdelkih ne moremo uveljavljati niti garancije, saj ni bilo uradno kupljeno in s tem si v veliko primerih naredimo veliko škode.

Vse te dejavnosti, ki so izvedene mimo uradnih evidenc na koncu pripeljejo do nepravilnega dejanskega stanja v gospodarstvu (Mantarova 2000).

2.6.2 Pozitivne posledice

Siva ekonomija ima ob negativnih posledicah tudi pozitivne, ki pravzaprav niso tako zanemarljive kot je mišljeno.

Pozitivne posledice so predvsem za končne potrošnike, saj lahko končni izdelek kupijo po bistveno nižji ceni, ker jim ni potrebno plačati davka. Blago ali storitev lahko dobijo hitreje, takrat ko je proizvodnja zasičena v uradnem sektorju.

Prav tako je vpliv na posameznika pozitiven, ko oseba v uradnem sektorju ne more najti zaposlitve in se zaposli v sivi ekonomiji, kjer v končni fazi pride do zaslužka in do vira preživetja.

Vpliv na male podjetnike je tudi lahko do neke mere pozitivno usmerjen, saj je birokracija za mala podjetja predraga in jim vzame preveč sredstev. Največkrat se mala podjetja za to odločijo v zgodnji fazi njihovega obstoja, kasneje pa ko se podjetje razvije, preide v uradno ekonomijo. Nekateri sivi ekonomiji pravijo tudi inkubator za smeje podjetniške ideje (Nastav 2009).

Tudi Frey in Schneider (2000) pravita, da lahko med posledicami sive ekonomije najdemo *»dinamični in podjetniški duh, ki lahko vodi k večji konkurenci, višji učinkovitosti in močnim omejitvam delovanja države«* (Frey in Schneider 2000, 8).

Vse to lahko ustvari podjetništvo, institucije in potencial za višjo gospodarsko rast. Siva ekonomija lahko pozitivno vpliva na celotno gospodarstvo in ne zgolj na posameznika.

Siva ekonomija lahko ugodno vpliva na uradno gospodarstvo, saj kot pravi Schneider (v Frey in Schneider 2000, 9) se dve tretjini dohodka pridobljenega v sivi ekonomiji neposredno porabi v uradni ekonomiji.

Pojav sive ekonomije bo vedno prisoten, zato je potrebno usmerjati energijo v oblikovanje prijemov, kako se s sivo ekonomijo vsaj srečati, če ne že spopasti. Idealne razmere bi bile, da se negative posledice zmanjša ali v celoti odpravi, pozitivne pa se maksimalno izkoristi in ohrani (Nastav 2009).

2.7 Politike boja proti sivi ekonomiji

Pojav sive ekonomije je v vsaki državi nezaželen zaradi njenih negativnih posledic in zato je tudi zakonsko preganjan. Pri tem sodelujejo razni organi med katere spadajo policija, razni tržni in delovni inšpektorati ter v nekaterih primerih tudi varuhi človekovih pravic. Pojav sive ekonomije najbolj prizadene državo in iz tega vidika ter vzpostavitve spoštovanja določenih pravil ter delovanja pravne države mora zagotoviti pravično zbiranje lastnih dohodkov oziroma davkoplačevalskega denarja.

Odnos držav do sive ekonomije se razlikuje in s tem se razlikujejo tudi politike boja proti njej. Politike se lahko v državi s časom spreminjajo, saj je pri tako kompleksnem pojavu izrednega pomena, da se oblikovalci teh politik prilagodijo in oblikujejo času in prostoru primerna orodja. Država oblikuje razne politike z namenom boljše preglednosti, odgovornosti in gospodarnosti ter s tem stremi k odpravljanju negativnih posledic in večanju dobrobiti celotnega prebivalstva. Tako je treba poiskati ravno pravšnje ravnotežje, kjer bo politika delovala najbolj optimalno. (Nastav 2009).

Frey in Schneider (2000, 10) sta mnenja, da politika zastraševanja ni nujno napačna, vendar pa ni dolgoročna, saj se bodo tisti, ki se odločijo ostali v sivi ekonomiji vedno bolj pomikali v ilegalen in krut ter dobro organiziran kriminal.

Boljša politika bi bila zvesti vse akterje sive ekonomije v uradno ekonomijo in jim zagotoviti varen, nekaznovan prehod iz ene v drugo.

Vendar ta politika je lahko v nekaterih državah uspešna, v drugih spet ne (Frey in Schneider 2000).

Na reševanje problematike sive ekonomije je potrebno gledati dolgoročno, kar pomeni da je potrebno izboljšati poslovno, administrativno in institucionalno okolje. Potrebno je zagotoviti preglednost delovanja pravil in regulacij, vzpostaviti nadzor države nad proračunskimi sredstvi ter znižati davčno breme (Kyle 2001).

Temu duhu sledi več raziskovalcev, med njimi tudi Crnković Pozaićeva (1999, 223), ki nadaljuje s tem, da je proti razcvetu sive ekonomije potrebna rast gospodarstva samega in družbe kot celote.

Nastav (2009) pa pravi, da je edino pravo merilo za usmeritev dejavnosti iz sive ekonomije v uradno ustrezna podjetniška politika, ki spodbuja predvsem majhno podjetništvo.

Prijemov proti sivi ekonomiji je veliko. Vsaka država ima svoje prijeme, za katere meni, da so zanjo najbolj ustrezni v določenem času in prostoru.

Med podobno razvitimi državami obstajajo določene razlike v obsegu sive ekonomije in s tem so te razlike do neke mere pogojene s cilji in ukrepi ekonomskih politik ter učinkovitega delovanja javnega sektorja. Vpliv na te prijeme oziroma politike je nujen in skupaj z razvojem družbe in države se bo tudi siva ekonomija ustrezno zmanjšala (Nastav 2009).

2.8 Metode merjenja in ocenjevanja sive ekonomije

Pri sivi ekonomiji gre za dejavnost, ki se izogiba registriranju in merjenju in prav zaradi tega jo je težko empirično preučevati. Je težko merljiva, saj gre kot pravi Glas (1989, 618) za »merjenje nemerljivega«. Merjenje dejavnosti, ki jo udeleženci želijo prikriti zaradi izogibanja plačevanja davkov in neupoštevanja drugih predpisov je težavno in jo je nemogoče natančno izmeriti (Glas 1989). Ta številka je merjena zgolj skozi kazni, pregon, ekonomsko rast ali izobrazbo, saj posamezniki, ki so vpleteni v te aktivnosti nočejo biti identificirani (Belev 2003).

Tudi Nastav in Bojnec (2007) sta mnenja, da merjenje sive ekonomije predstavlja za raziskovalce velik izziv. Strinjata se z Glasom (1989), da je skoraj nemogoče natančno izmeriti njen obseg, saj gre za prikrito dejavnost, katere namen je tudi ostati skrita pred državo (Nastav in Bojnec 2007). Ker je natančno merjenje praktično nemogoče, se raziskovalci raje oprijemajo izraza ocenjevanje obsega sive ekonomije. Ne glede na to, pa je še zmeraj potrebno dobiti določene ocene in predstave o obsegu, če želimo vpeljati politike proti sivi ekonomiji.

Bile so oblikovane razne metode ocenjevanja sive ekonomije, vendar se med seboj razlikujejo, zato se porajajo vprašanja, katera metoda je najboljša oziroma pravilna. Po eni strani dajejo različne metode različne ocene obsega sive ekonomije, po drugi pa vse nakazujejo enako ali podobno dinamiko pojava sive ekonomije v času. Prav zaradi tega je težko govoriti o najboljši metodi, lahko pa določimo državi metodo, ki ji glede na profil najbolj ustreza (Nastav 2009).

Vendar ne glede na njeno prikritost so se skozi čas razvile nekatere metode, ki poskušajo izmeriti sivo ekonomijo. Sem spadajo:

1. Neposredne metode, ki vsebujejo ankete gospodinjstev in podjetij, ki merijo njihovo vpletenost v tovrstno ekonomijo.
2. Posredne metode, ki merijo sivo ekonomijo skozi sledi, ki jih ta ekonomija pušča v uradni ekonomiji.
3. Makromodeliranje, ki meri odnose med spremenljivkami in indikatorji ter na podlagi teh odnosov poda ocene obsega sive ekonomije (Nastav in Bojnec 2007).

2.8.1 Neposredne metode

Kot že ime pove, gre pri neposrednih metodah za neposredno opazovanje, merjenje in ocenjevanje sive ekonomije v gospodarstvu. Z neposrednimi metodami poskušamo oceniti obseg sive ekonomije skozi primarne podatke, se pravi zbranih na »kraju dogajanja«. Potrebno je navezati stik z delavci, proizvajalci in potrošniki in od njih neposredno izvedeti do kakšne mere je pojav prisoten (Nastav 2009). Tak pristop v zadnjih letih uporabljajo v številnih državah. Tu se pojavi prednost ne le v obsegu podatkov, ki jih nudi, ampak tudi v preučevanju same strukture sive ekonomije ter merjenju motiva udeležencev (European Commission 2007). Gre za mikroekonomski pristop, ki temelji na proučevanju akterjev in lahko poteka prek neposrednega proučevanja samih akterjev ali pa prek informacij v podjetju o njihovih zaposlenih. Ocenjevanje pri neposrednih metodah poteka v obliki preišljeno oblikovanih vprašalnikov podjetij in gospodinjstev o njihovih aktivnostih povezanih s sivo ekonomijo ali pa prek zbiranja podatkov davčnih in drugih administrativnih virov (Nastav 2009).

Pri vprašalnikih je rezultat odvisen predvsem od odzivnosti posameznikov, saj je ta pri tako občutljivo temi glavna ovira, ti pa temeljijo predvsem na prostovoljnem sodelovanju. Še ena slabost, ki označuje to metodo, je da meri obseg sive ekonomije le v trenutnem času. Prav

tako je nemogoče zajeti vse aktivnosti, ki se izvajajo in s tem tudi oceniti razvoj in rast sive ekonomije za daljše obdobje (Belev 2003).

Glavna prednost te metode pa se skriva v detajlnih informacijah o strukturi in aktivnostih sive ekonomije, vendar je treba poudariti, da so rezultati pridobljeni skozi to metodo zelo delikatni, saj vprašanci velikokrat prikrijejo resnico.

Pri pridobivanju informacij s pomočjo davčnih in ostalih administrativnih virov je odzivnost obvezna, vendar pa morajo davčni organi vse pridobljene podatke preveriti z dejanskimi prihodki, ki so jih zbrali s pomočjo davčnih pregledov. Neposredne metode so med preučevalci sive ekonomije najpomembnejše in najustreznejše, ker se približajo glavnim akterjem tega področja in poleg napak, ki so prisotne v drugih metodah skoraj ni. Ankete o obsegu sive ekonomije prikažejo dokaj podrobno strukturo sive ekonomije ter omogočajo vpogled v ozadje, kar pomeni, da dobimo dobro sliko o udeležencih, njihovih lastnostih, sestavi in vrednosti izmenjav oziroma prodaje (Nastav 2009).

Glavna prednost neposrednih metod je definitivno stik z akterji ter pristnost zbranih podatkov, je pa potrebno poudariti, da lahko nepravilno oblikovani vprašalniki pripeljejo do napačnih podatkov in s tem do napačne ocene sive ekonomije. Te metode imajo tudi pomanjkljivosti in sicer ena izmed najbolj pomembnih je finančna teža anketne izvedbe. Če želimo dobiti dokaj natančno oceno celotnega gospodarstva, je potrebno obširno proučevanje, kar pa predstavlja velik finančni zalogaj, ki si ga ne morejo privoščiti vsi statistični uradi, sploh pa ne zelo pogosto. Vzorčenje lahko zmanjša finančno breme, vendar so še zmeraj potrebni posebej oblikovani vprašalniki, izurjeni spraševalci in pa tudi neke nagrade za spodbujanje posameznikov k sodelovanju v anketi. (Nastav 2009).

Williams pravi, da so neposredne metode prek vprašalnikov značilne za lokalno povpraševanje in da so bile uporabljene v lokalnih regionalnih območjih, v določeni panogi dejavnosti ali pa celo na posameznih socio-ekonomskih skupinah ljudi (Williams 2004).

Poleg finančne pomanjkljivosti, je pri neposrednih metodah s pomočjo vprašalnikov potrebno izpostaviti tudi namerno prikrivanje dejanskega stanja. Zato je potrebno ob anketiranju zagotoviti anonimnost anketirancev ter da se vsi podatki, pridobljeni na ta način ne morejo uporabiti proti njim zaradi morebitnih davčnih pregonov (Nastav 2009).

Izčrpnost nacionalnih računov

Ta podskupina neposrednih metod temelji na podrobnih in mikropodatkih proizvajalcev in / ali potrošnikov. Podatki se pridobijo z uporabo dodatnih podrobnih merjenj, pregledov in kakšnega drugega zbiranja podatkov. Vsi zbrani podatki se nato primerjajo z redno zbranimi podatki, ki se zbirajo za merjenje uradne proizvodnje, odmero davka in podobno. Ker se ta metoda poslužuje pridobivanja podatkov tudi za ostale namene, bi lahko rekli, da ta pristop ocenjevanja sive ekonomije spada že v posredne metode. Ampak če pogledamo s vidika ravni podrobnosti ter zaradi neposrednega merjenja, je ta pristop bližje neposrednim metodam (Nastav 2009).

2.8.2 Posredne metode

Posredne metode za razliko od neposrednih ocenjujejo obseg sive ekonomije prek sledi, ki jih pušča v gospodarstvu. Posledice sive ekonomije so velike in raznolike in zaradi tega se posredne metode poslužujejo raznih ekonomskih in drugih indikatorjev za proučevanje tega pojava. Tako se posredne metode delijo na več podskupin in sicer na denarne metode, metodo razhajanja, metode fizičnega proizvoda in pa druge, ki so odvisne od raziskovalcev in njihovih namenov (Nastav 2009).

Te metode primarno niso namenjene pridobivanju podatkov ter merjenju pojavov za preučevanje sive ekonomije v gospodarstvu, vendar se jih zaradi določenih predpostavk o delovanju sive ekonomije lahko uporabi za njeno ocenjevanje. Bistvo teh metod je, da razlagajo opazovati znake za ta nevidni del gospodarstva. Najpomembnejša so neskladja, ki temeljijo na primerjavah podatkov, na primer med raziskavami delovne sile in poslovne statistike, kakor tudi denarne metode. Te metode so pustile največji pečat v Evropi, ko je Schneider (2002) v okviru svojega dela predstavil neprijavljene stopnje dela za veliko različnih držav, izračunan s pomočjo analize denarnega toka v državi (European Commission 2007).

S tega zornega kota te metode niso najbolj primerne za ocenjevanje sive ekonomije, vendar če pogledamo s praktičnega vidika, kot so nižji stroški, vpogled v sam pojav, njegovo ozadje ter dinamiko, pa lahko rečemo, da s pomočjo nekaterih neposrednih metod omogočajo bolj primerno in specifično obravnavo ocenjevanja sive ekonomije (Nastav 2009).

Denarne metode

Denarne metode temeljijo na prepričanju, da se večina sive ekonomije odvija oziroma plačuje v gotovini, kar ne pušča skoraj nobenih sledi.

Tako gre pri analizi sive ekonomije predvsem za analizo pretoka gotovine v gospodarstvu. Tako lahko sklepamo, da če povpraševanje po gotovini naraste nad neko »naravno raven«, potem možno zaznati prisotnost sive ekonomije v gospodarstvu (Nastav 2009).

Metode razhajanja

Metode razhajanja proučujejo razhajanja oziroma razlikovanja med določenimi agregati. Ker siva ekonomija ustvarja prikriti dohodek in ta ter zaposlovanje na črno nista prijavljena, sta rezultat in posledica še vedno zabeležena v javnih evidencah in tu pride do razhajanj med dohodkom in potrošnjo. Pričakovana vrednost dohodka in potrošnje se primerja z dejansko in na podlagi tega se lahko oceni obseg sive ekonomije (Nastav 2009).

Metoda potrošnje fizičnega proizvoda

Tudi ta metoda spada v podskupino posrednih metod in ji včasih rečemo tudi metoda potrošnje električne energije.

Podobno kot ostale posredne metode, tudi ta metoda primerja gibanje dveh količin in sicer primerja dejansko potrošnjo električne energije ter vrednost BDP. To metodo so večinoma uporabili v tranzicijskih državah za računanje obsega sive ekonomije, saj naj bi bila potrošnja električne energije dobro merilo za resnično gospodarsko aktivnost v teh državah. Ta metoda temelji na predpostavki, da se celotna rast gospodarske aktivnosti in rast potrošnje električne energije gibljeta nekje v konstantnem razmerju vendar pa ima ta metoda tudi eno pomanjkljivost- sčasoma se lahko izboljša tehnološka učinkovitost izrabe energije. Ta poruši razmerje in privede do napačnih ocen. Poleg tega je dostop do podatkov na nekaterih ravneh panoge nemogoč, kar pomeni zelo omejeno oceno obsega sive ekonomije (Nastav 2009).

2.8.3 Makromodeliranje

Te metode uporabljajo pristop, v katerem povezujejo dve vrsti spremenljivk. Na eni strani so determinante - spremenljivke, ki so vzrok za pojav sive ekonomije, kot na primer stopnja brezposelnosti ter stopnja davkov. Na drugi strani pa so indikatorji delovanja v sivi ekonomiji – stopnja vključenosti v uradno delovno silo. Ta pristop tako obravnava sivo ekonomijo kot prikrito spremenljivko in jo prek najbolj ustrezne metodologije tudi oceni.

Makromodeliranje ni samostojen pristop, gre za uporabo prikrite spremenljivke in modeliranje strukturnih spremenljivk ter druge posredne ali neposredne metode (Nastav 2009).

3 POJAV SIVE EKONOMIJE V SLOVENIJI

V nobeni državi ni zagotovila, da se siva ekonomija ne razvije, je pa res, da je vsaka država primer zase.

Ko se Slovenija pojavi na mednarodnem političnem prizorišču kot samostojna država, se je zanjo začelo tudi predelano obdobje tranzicije iz centralno-planskega v tržno gospodarstvo. Zaradi razpada Jugoslavije so začela razpadati tudi velika državna podjetja, povpraševanje s strani potrošnikov pa je postajalo vedno bolj zahtevno. S tem je prišlo do idealnih pogojev za ustanovitev malih in zasebnih podjetij. Ta podjetja so se začela spoprijemati s precejšnjimi ovirami, saj zaradi togega zakonodajnega okvirja na trgu dela, birokratskih ovir in še slabo delujočega finančnega trga ni bilo možno nemoteno poslovanje. Tako je nastala vrzel med povpraševanjem in uradno ponudbo. Zasebna podjetja so se začela nagibati v smeri sive ekonomije, vsaj v njihovem začetnem položaju, dokler niso dobili vseh potrebnih dovoljenj in papirjev. Tako nekateri menijo, da so bile to odlične razmere za pojav in razvoj sive ekonomije (Nastav 2009).

3.1 Metode merjenja in ocenjevanja sive ekonomije pri nas

Kot že omenjeno je ocenjevanje sive ekonomije velik izziv, saj je težko izmeriti nekaj, kar je namerno prikrito. Oblikovanih je bilo več metod, Nastav (2009, 74) pa je metode za ocenjevanje sive ekonomije v Sloveniji razvrstil v tri poglavitne skupine.

3.1.1 Neposredne metode

V Sloveniji so med neposrednimi metodami ocenjevanja sive ekonomije najbolj pogoste ankete. Glas je v 80ih letih prejšnjega stoletja z anketiranjem kadrovskih služb v podjetjih ocenil obseg sive ekonomije in rezultati so pokazali, da je 43 odstotkov zaposlenih na kakršenkoli način sodelovalo v sivi ekonomiji. Hkrati so anketiranci ocenili, da je sodelujočim v sivi ekonomiji prineslo okoli 40 odstotkov dodatnega zaslužka in da se bo obseg sive ekonomije v prihodnjih letih še stopnjeval. Največ dela v tovrstni ekonomiji pa je bilo opravljenega v gradbeništvu, gospodinjstvu, kmetijstvu, avtomobilskih popravilih in pa tudi administrativnih storitvah (Nastav 2009).

Raziskave so tudi pokazale, da naj bi se v Sloveniji moški bolj ukvarjali s sivo ekonomijo kot ženske.

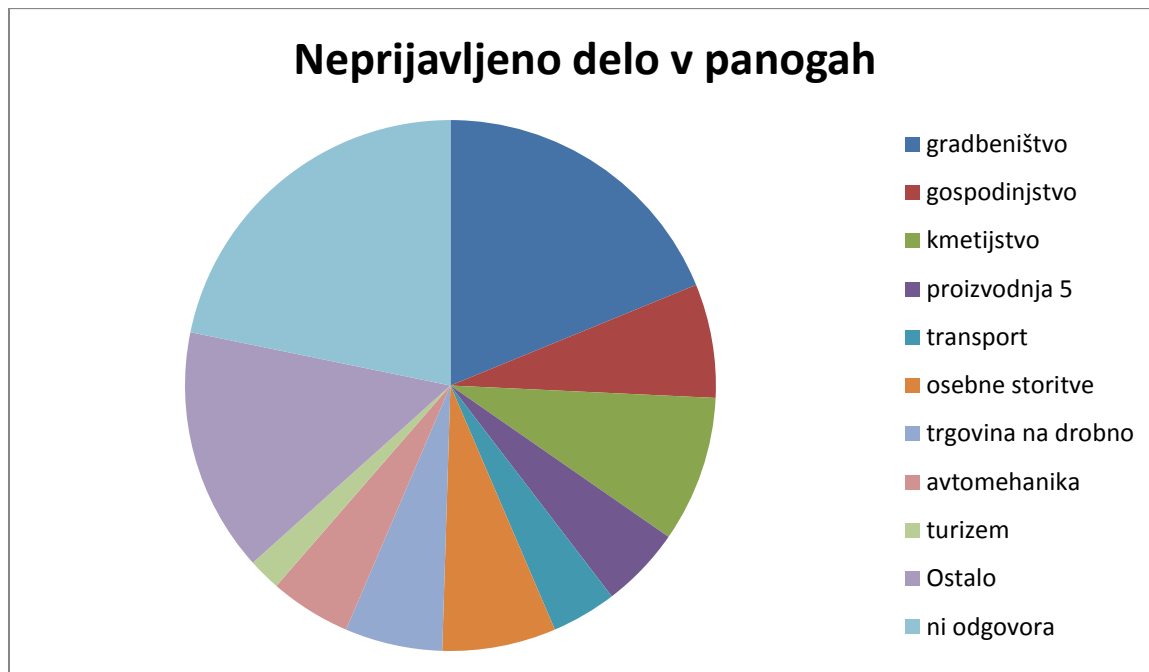
V poročilu Evropske komisije o neprijavljenem delu (European Commission 2007) je bilo neprijavljeno delo prav tako ocenjevano z neposredno metodo anketiranja. V Sloveniji so bili opravljeni intervjuji z 1037 osebami, odgovore o sodelovanju v sivi ekonomiji pa je podalo le 176 oseb. Raziskava je zajemala tako ponudbeno kot povpraševalno stran neprijavljenega dela in tako so ugotovili, da je v Sloveniji okoli 17 odstotkov anketirancev kupilo blago ali storitve, ki so v kakršnikoli meri vsebovale neprijavljeno delo. Po drugi strani pa je le 5 odstotkov anketirancev priznalo, da je v zadnjem letu opravilo kakršnokoli neprijavljeno delo (European Commission 2007).

V okviru celotne raziskave, kjer so bile vključene vse države članice EU, so raziskovalci prišli do splošnega prepričanja ljudi in so menja, da naj bi se s sivo ekonomijo ukvarjalo med 20 in 25 odstotki ljudi (European Commission 2007).

Za vzhodno in srednjo Evropo, kamor spada tudi Slovenija, so ugotovili, da med neprijavljenim delom prevladuje gradbeništvo s kar 19 odstotki celotnega neprijavljenega dela, sledi kmetijstvo z 9 odstotki ter gospodinjске in osebne storitve vsaka s 7 odstotki

celotnega neprijavljenega dela (European Commission 2007). Največ odstotkov anketirancev, in sicer kar 22 % je odklonilo odgovor.

Preglednica 3.1: Neprijavljeno delo v panogah (Vzhodna in Srednja Evropa)

Vir: Eurobarometer (2007, 68).

Ob povzetku lahko rečemo, da so vzroki za izvajanje sive ekonomije v Sloveniji predvsem nižje cene in hitrejše ter bolj prilagodljive ponudbe. Vzroki za neprijavljeno delo so tudi dobrobiti za obe strani – neplačevanje davkov za prodajalca in nižja cena za potrošnika (European Commission 2007).

Siva ekonomija prizadene v prvi vrsti tudi državo in zaradi tega se je tudi sama podala v ocenjevanje sive ekonomije. Po ocenah za leto 2009 je Davčni urad Republike Slovenije ocenil obseg sive ekonomije v Sloveniji na 27,3 odstotka bruto domačega proizvoda (BDP) (Repovž 2009).

S problemom sive ekonomije se ukvarja tudi Gospodarska zbornica Slovenije. Izvajanje sive ekonomije odkriva s proučevanjem poročil, ki jih podjetja in samostojni podjetniki posredujejo davčni upravi. S primerjavo stroškovne strani in prometa potem ocenijo koliko bi potencialno znašal prikriti del proizvodnje (Gospodarska zbornica Slovenije 2009).

3.1.2 Posredne metode

Prvo študijo posrednega ocenjevanja obsega sive ekonomije v Sloveniji so predstavili Kukar in dr. (1995). V tej študiji so ocenili njen obseg s pomočjo metode dela prek merjenja stopnje aktivnosti delovne sile. Odstotek potencialno zaposlenih v sivi ekonomiji je za leto 1993 znašal okoli 26 odstotkov delovne sile, kar pomeni okoli 9 odstotkov polno zaposlenih oseb, ki h končni oceni prispevajo približno 10 odstotni delež celotnega uradnega BDP.

Siva ekonomija je bila v tej isti študiji ocenjena še z drugimi metodami in sicer največkrat prek ocenjevanja neregistriranih aktivnostih po dejavnostih kot so gradbeništvo, turizem in kmetijstvo (Kukar in drugi 1995).

Pri posrednem ocenjevanju obsega sive ekonomije sta Nastav in Bojnec (2005) pokazala, da določene metode uporabljene v tranzicijskih državah niso primerne za proučevanje sive ekonomije v slovenskem trgu. To sta predvsem uporaba denarnih metod in metoda porabe električne energije.

Uporabila sta osnovne izračune razhajanj med uradnim in dejanskim povpraševanjem dela, ki prikazujejo razliko v številu zaposlenih in produktivnosti kot BDP na zaposlenega.

Skozi čas sta Nastav in Bojnec (2007) uporabila tudi pristop stopnje aktivnosti prebivalstva in prišla do ugotovitve, da je siva ekonomija še zmeraj najbolj prisotna v panogah kot so gradbeništvo, turizem, kmetijstvo in ribištvo.

3.1.3 Makromodeliranje

Schneider (2003) je v mednarodnih raziskavah proučeval pojav sive ekonomije tudi v Sloveniji in je tako prek makromodeliranja ocenil, da se je siva ekonomija pri nas v letih do 2003 povečevala. Ocenil je, da je siva ekonomija v uradnem BDP povečala svoj obseg in sicer od dobrih 27 odstotkov v letih 1999-2000 do 29,4 odstotka v letih 2002-2003. Nadalje je odstotek malce začel upadati in je v letih 2004-2005 znašal okoli 28 odstotkov (Schneider 2007).

Te ocene temeljijo na primerljivi metodologiji, kar se vidi tudi v primerljivih ocenah sive ekonomije v Sloveniji (25-28 odstotkov BDP).

Tako primerljiva metoda kot metoda modeliranja sta znani po tem, da dajeta rahlo previsoke ocene in zato ne gre zanemariti dejstva, da je obseg v Sloveniji rahlo prevelik glede na dejansko stanje v slovenskem gospodarstvu (Nastav 2009).

3.2 Vzroki za pojav in razvoj sive ekonomije pri nas

Vsaka država je zgodba zase in to velja tudi za Slovenijo. Vzroki pojava in razvoja sive ekonomije v Sloveniji so največkrat birokratske ovire. V Sloveniji imamo še zmeraj zelo dolge administrativne postopke, ki posledično ovirajo razvoj podjetništva. Obrazci za prijavo sezonskih in drugih del pomenijo breme za delodajalce, zato se jih večinoma izogibajo, kar pa pripelje do izvajanja aktivnosti v sivi ekonomiji. Naslednji vzrok je tog trg dela, saj si zaradi visoke stopnje nefleksibilnosti delodajalci ne upajo zaposlovati uradno in redno, ker imajo v obdobju zmanjšane obsega poslovanja preveč stroškov in ovir. Zadnji vzrok pa je davčno breme, ki za večino delodajalcev predstavlja velik finančni zalogaj (Nastav 2009).

3.3 Akterji sive ekonomije v Sloveniji

Udeleženci v sivi ekonomiji se za delovanje v sivi ekonomiji v prvi vrsti odločijo zaradi denarja, ampak ne moremo reči, da so osebe vpletene v sivo ekonomijo največkrat tiste z nizkimi dohodki. Kukar in drugi (1995) sicer med najpogostejše udeležence v sivi ekonomiji pri nas uvrščajo brezposelne, vendar med potencialne udeležence spadajo tudi mladi v rednem izobraževanju, delovno sposobno, ampak neaktivno prebivalstvo, kot na primer gospodinje in upokojenci, registrirane brezposelne osebe in pa tudi zaposlene ter samozaposlene osebe. Lahko vidimo, da akterji niso le tisti z nizkimi dohodki, kar se kaže predvsem pri tistih, ki so samozaposleni (Kukar in drugi 1995).

Po drugi strani pa Glas (1991) pravi, da so v množičnih oblikah kot so gradbeništvo in kmetijstvo potrebna praktično strokovno znanje in pa tudi čas. To imajo največkrat delavci v proizvodnji in vzdrževanju, kjer imajo delavnik točno določen in fiksen. Strokovnjaki po navadi nimajo dovolj časa, da bi bili udeleženi v sivo ekonomijo, v večini primerov pa tudi ne potrebujejo dodatnega zaslužka. Za pisarniške delavce lahko rečemo, da mogoče nimajo potrebnih znanj, vodilnim delavcem pa po navadi zmanjka časa za to obliko ekonomije, v končni fazi pa tudi ne ustreza njihovem družbenemu statusu.

Glas (1991) v svoji raziskavi nadaljuje, da so se ob koncu 80. let prejšnjega stoletja s sivo ekonomijo bolj ukvarjali moški kot ženske, vendar pa je od takrat do danes gospodarstvo doživelo več sprememb in posledično lahko tudi verjamemo, da se je tehnica izenačila. Danes je namreč vse bolj razširjeno plačevanje za storitve kot so frizerstvo in šiviljstvo, ki jih večinoma opravljajo ženske.

Evropska komisija (European Commission 2007) ugotavlja, da se s sivo ekonomijo še zmeraj ukvarja dvakrat več moških in da jih je največ starih od 15 do 24 let, kar predstavlja kar 30 odstotkov vseh vpletenih. Največ je brezposelnih, študentov ter samozaposlenih, zanemarljivo malo pa je upokoјencev. Na podlagi ugotovitev bi potem lahko trdili, da je tipični udeleženec v sivi ekonomiji moški, star okoli 30 let in višje izobražen ter da je po vsej verjetnosti nezaposlen oziroma samozaposlen. Ta raziskava je prav tako ugotovila, da je skoraj polovica prometa narejenega v sivi ekonomiji produkt sodelovanja znotraj ožjega socialnega kroga družine, prijateljev ter sosedov. Sicer neplačano delo v družini ne spada v sivo ekonomijo, vendar pa če se v tem krogu uporabi plačano osebje, kot na primer če sosed sosedu plača za obrezovanje drevja, potem to sodi v sivo ekonomijo (European Commission 2007).

3.4 Siva ekonomija in BDP Slovenije

Eden temeljnih moči vrednotenja moči in razvitosti gospodarstva z oceno bruto domačega proizvoda (BDP) je merjenje aktivnosti, ki niso vključene v uradne statistične vire in evidence. Se pravi, ne plačujejo davkov in poslujejo na robu zakonitosti ali celo nezakonito. Najbolj problematično je narediti neko oceno za narodno gospodarstvo iz posameznih pojavov te ekonomije, zato je Eurostat temu problemu namenil največ metodološko raziskovalnega dela.

Siva ekonomija v Sloveniji je v tesni povezanosti z neplačevanjem davkov in socialnih prispevkov. Sodeč po raziskavah se pojavljajo ocene, da siva ekonomija zajema nekje med 17 in 24 odstotkov bruto domačega proizvoda oz od 3,5 do 8,5 milijard evrov.

V Sloveniji se siva ekonomija najbolj navezuje na primere davčnih utaj oziroma na gospodarske aktivnosti, kjer subjekti ne plačujejo davkov ali prispevkov. Največ sive ekonomije, kar 90% se izvaja v registriranih dejavnostih, pri malih podjetjih ter samozaposlenih. Iz tega je razvidno, da je siva ekonomija sestavni del registriranih dejavnosti, kjer gre predvsem za proizvode in storitve končne potrošnje z gotovinskim plačilom.

Statistični urad Republike Slovenije (SURS) je v analizi sive ekonomije v Sloveniji v letu 2007 ocenil, da odvisno od uporabljene metodologije ta v Sloveniji znaša od 8,3 do 12,2 odstotka BDP. Po statističnih izračunih za leto 2007 je registriranih le 55% neto prihodkov s strani malih samostojnih podjetnikov, ostalih 45% pa ostane neregistriranih (SURS 2013).

Nastav (2009) je ocenil, da siva ekonomija v Sloveniji v letu 2007 obsega 15,6 odstotkov BDP, Schneider (2012) pa je v svoji študiji med drugimi ocenil tudi delež sive ekonomije v

Sloveniji in sicer na 23,6 odstotka BDP. Pravi, da se v večini primerov pojavlja kot dopolnilna dejavnost in / ali dodatni zaslužek v registrirani dejavnosti.

3.5 Politike boja proti sivi ekonomiji v Sloveniji

Vsaka država želi zmanjšati obseg pojava sive ekonomije. Pojav je nezaželen in je s strani države tudi preganjan. Slovenija jo želi omejiti zaradi njenih negativnih posledic na proračunsko politiko ter učinkov, ki jih ima na dohodke prebivalcev. Zaradi njenega pojava pride do izkrivljanja učinkov razvojnih, socialnih ter zaposlovalnih politik.

Ker se država dobro zaveda pomena izgubljenih davčnih prihodkov in neenakomerno porazdeljenih davčnih bremen in proračunskih sredstev zaradi pojava sive ekonomije, so na ravni države oblikovani programi in akcije odkrivanja in preprečevanja sive ekonomije (Nastav 2009).

Ker je siva ekonomija tesno povezana z zaposlovanjem na črno je bil v letu 1997 sprejet program odkrivanja in preprečevanja dela in zaposlovanja na črno, kasneje leta 2000 pa sprejet še zakon o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno (Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve 2006).

Za izvajanje programa in zakona so pristojna različna telesa v državi, na pobudo pristojnih organov pa je bila ustanovljena Komisija Vlade Republike Slovenije za odkrivanje in preprečevanje dela in zaposlovanja na črno. Njene aktivnosti so predvsem usmerjanje vseh akcij odkrivanja in preprečevanja dela in zaposlovanja na črno. Komisija poleg rednih inšpekcijskih pregledov izvaja še dodatne preglede v katerih sodelujejo tudi delovna in tržna inšpekcija, davčna uprava, druge inšpekcije službe ter policija (Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve 2006).

Država sive ekonomije ne poskuša odpravljati samo skozi strožja merila in pregon, saj bi to spodbudilo še večje delovanje v sivi ekonomiji. Usmerjena je tudi v odpravljanje vzrokov, med katere spadajo tudi davki, vendar je politika zniževanja davkov skoraj neizvedljiva, zato se te politike ne poslužujejo. Nekaj govora je bilo o spremembi celotnega davčnega sistema, ki bi uvedla enotne davčne stopnje, kjer Damjan in Polanec (2005) trdita, da uvedba enotne davčne stopnje ne bi prinesla slabšega dohodkovnega stanja nobenega sloja prebivalstva, ampak le sočasno z uvedbo dodatnih socialnih transferov, kar pa ni v obsegu davčne politike.

Enotna davčna stopnja bi doprinesla h konkurenčnosti in proizvodnji, vendar pa je bilo preveč negativnih posledic za prebivalstvo z nižjo izobrazbo, zato so to idejo opustili. Če bi se uvedla samo enotna davčna stopnja brez socialnih transferov, bi se odpravil en vzrok za delovanje v sivi ekonomiji, bi pa se zmanjšal razpoložljivi dohodek dela, kar bi prebivalce pripeljalo do iskanja dodatnega zaslužka; torej spet v sivo ekonomijo.

Naslednji vzrok, ki vpliva na delovanje v sivi ekonomiji so nezanemarljive administrativne ovire, s katerimi imajo opravka podjetja pri svojem poslovanju in delovanju. Te ovire se v Sloveniji počasi odpravljajo, saj imajo velik vpliv na podjetniško okolje in skupaj z ostalimi ukrepi na področju podjetništva in davčne politike se bo siva ekonomija počasi prelila v uradno.

Ker pojav sive ekonomije lahko obravnavamo na ravni celotnega gospodarstva in na ravni panoge dejavnosti, lahko glede na panoge dejavnosti vidimo kje je siva ekonomija v največjem obsegu. Tako bi bilo priporočljivo uvesti ukrepe za točno določeno dejavnost, vendar ti ukrepi terjajo veliko finančno breme za državo. Sicer bi tu ukrepi zmanjšali obseg sive ekonomije na določenem področju, vendar ne smemo zanemariti dejstva, da bi se zaradi tega siva ekonomija povečala v drugih dejavnostih. Zato je najbolje odpravljati tovrstni pojav glede na celotno gospodarstvo s splošnimi vzroki v ozadju.

Država se torej proti sivi ekonomiji bori bolj počasi in posredno, saj se zaveda da stroga pravila in preganjanje vodijo prebivalce le v še večjo vpletenost v tovrstno ekonomijo (Nastav 2009).

4 RAZISKAVA ODNOSA IN TOLERANCE SIVE EKONOMIJE V SLOVENIJI

Meja sprejemljivosti sive ekonomije je pri posameznikih različna. Kar je za nekatere sprejemljivo, je za druge nesprejemljivo in nedopustno.

Merjenje sive ekonomije je izredno težavno, saj je njena naloga ostati čim bolj prikrita in skrita oblastem.

Podatke o odnosu in toleranci sive ekonomije sem poskušala pridobiti skozi anketni vprašalnik. Zanimalo me je predvsem v kolikšni meri toleriramo sivo ekonomijo in kakšen odnos imamo do samega pojava. Vprašalnik je bil razdeljen selekcioniranim posameznikom glede na njihov socio – ekonomski položaj, saj se moja prva hipoteza nanaša nanj in se glasi:

Posameznikov socio - ekonomski položaj igra pomembno vlogo pri vključenosti v sivo ekonomijo. Brezposelni in samozaposleni so bolj vpleteni v tovrstno ekonomijo kot zaposleni.

Druga hipoteza, ki jo bom v nadaljevanju potrdila ali ovrgla pa se glasi:

Izvajalci in potrošniki, ki so vpleteni v sivo ekonomijo, so bolj tolerantni do tovrstnega družbeno nesprejemljivega obnašanja, kot tisti, ki niso vpleteni.

Pri raziskavi je šlo predvsem za odnos do sive ekonomije in če imajo posamezniki z drugačnim socio – ekonomskim položajem tudi drugačen pogled na sivo ekonomijo. Ali so vpleteni res bolj tolerantni in imajo drugačno percepcijo sive ekonomije, kot tisti, ki niso vpleteni?

Vse ugotovitve in odgovori bodo predstavljeni pri analizi vprašalnika, skozi katero bom prav tako potrdila ali ovrgla svoji hipotezi.

Anketni vprašalnik je zajemal 15 vprašanj, anketiranih pa je bilo 50 posameznikov. Zajemal je vprašanja zaprtega in odprtega tipa, nekatera so vsebovala tudi možnost večih odgovorov. Vprašalnik in vprašanja so bila razumljiva, celotna raziskava pa je bila anonimna, saj sem želela iskrene odgovore.

Vse podatke in preglednice sem oblikovala na podlagi odgovorov na vprašalnik.

4.1 Prikaz in analiza anketnega vprašalnika

Ker se tema diplomskega dela nanaša na odnos in toleranco državljanov Slovenije, je bil temu primerno sestavljen tudi anketni vprašalnik, kjer sem poskušala priti do odgovorov s katerimi bi na koncu potrdila ali ovrgla svoji hipotezi.

Pri analizi sem upoštevala socio – ekonomski položaj anketirancev (zaposleni, samozaposleni, brezposelni, upokojenci) ter samo vpletenost (kot izvajalec ali potrošnik) v sivo ekonomijo.

Prvi del anketnega vprašalnika se je začel z splošnima vprašanjema o starosti in socio – ekonomskem položaju anketirancev.

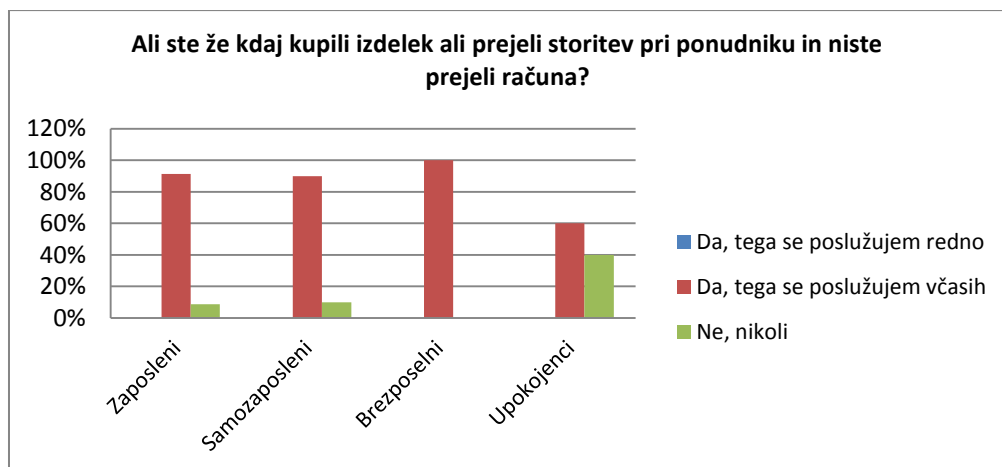
V nadaljevanju pa so sledila vprašanja, ki so se posredno in neposredno navezovala na sivo ekonomijo.

Pri vprašanju »če so že kdaj kupili izdelek ali prejeli storitev pri ponudniku in niso prejeli računa«, je kar 90% vseh anketirancev odgovorilo, da se tega poslužujejo včasih. Če izpostavim rezultate glede na socio – ekonomski položaj, ni bistvene procentualne razlike, saj se je kar 91,3% zaposlenih, 90% samozaposlenih ter 100% brezposelnih odločilo za isti odgovor. Odstotek je bil za malenkost manjši pri upokojencih in sicer 60%. Nihče ni odgovoril, da se tega poslužuje redno, le peščica pa jih je odgovorila, da se tega ne poslužuje nikoli.

Shema 4.1: Pogostost nakupa izdelka brez računa

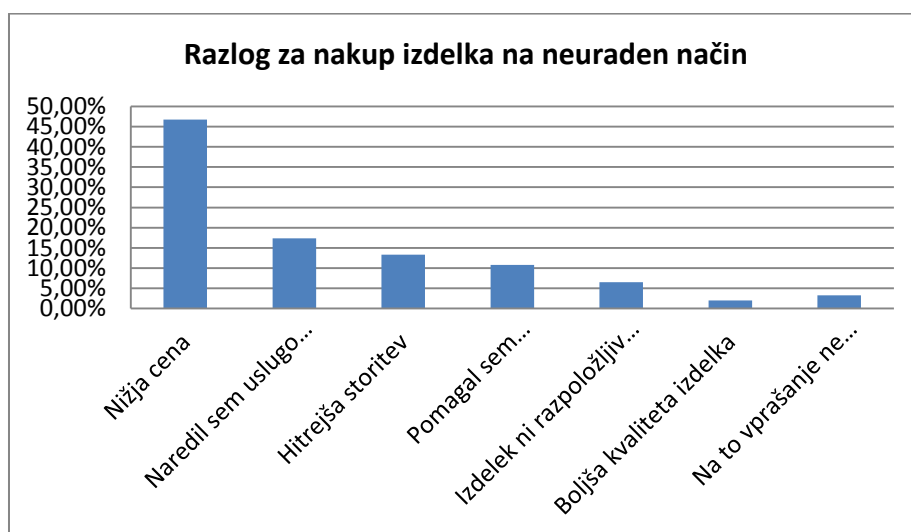

Shema 4.1: Pogostost nakupa izdelka brez računa glede na socio-ekonomski položaj

Ob vprašanju, zakaj so kupili izdelek ali prejeli storitev na neuraden način, je bilo 46,7% anketirancev istega mnenja in sicer glavni povod za tak nakup je bila nižja cena. Drugi najpogostejši odgovor je bil, da so s tem naredili uslugo sorodniku / prijatelju / znancu z 17,4%, 13,3% anketirancem se je zdelo, da tako poslovanje nudi hitrejšo storitev, 10,8% pa jih je odgovorilo, da so pomagali nekomu, ki je potreboval denar. Sledijo jim odgovori, da izdelek ali storitev ni razpoložljiva na uradnem trgu s 6,5%, zanemarljivim 2% anketirancem se je zdela boljša kvaliteta samega izdelka ali storitve, 3,3% pa jih ni hotelo odgovoriti na to vprašanje. Tudi tu ni razlike glede na socio – ekonomski položaj, saj je pri vseh tako zaposlenih kot samozaposlenih in brezposelnih prevladal enak vrsti red odgovorov.

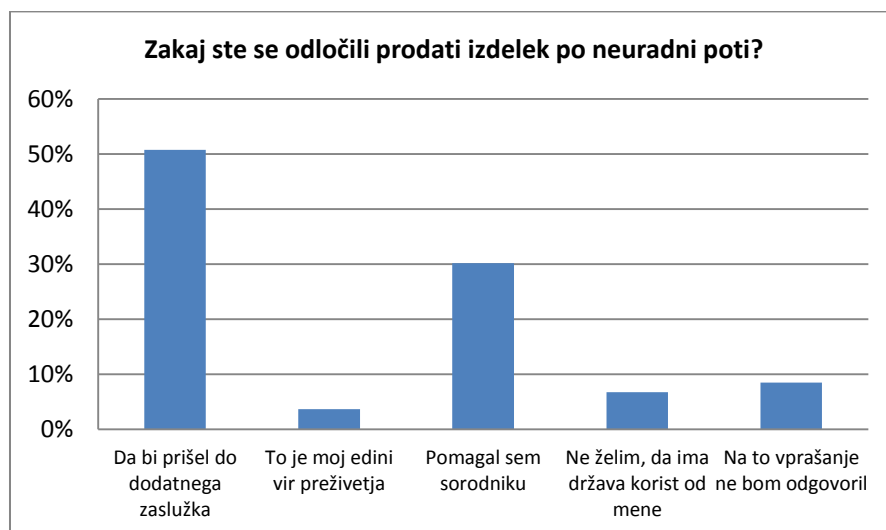
Shema 4.2: Razlog za nakup izdelka na neuraden način

Ko se osredotočim na naslednje vprašanje, pri katerem sprašujem, če so že kdaj prodali izdelek ali nudili storitev in pri tem niso izdali računa je rezultat sledeč: nihče od anketirancev ni odgovoril, da se tega poslužuje redno, 70% pa jih je odgovorilo da se tega poslužuje včasih. Za ta odgovor se je glede na socio – ekonomski položaj odločilo največ brezposelnih, sledijo pa jim samozaposleni, nato zaposleni in na koncu upokojenci. Da se tega ne poslužujejo nikoli, jih je odgovorilo 30% pri katerih prevladujejo predvsem zaposleni.

Sledeče vprašanje se je nanašalo na prejšnjega, saj so odgovarjali le tisti, ki so na prejšnje vprašanje odgovorili pritrdilno. Vprašanje, kaj je pripomoglo k temu, da so prodali izdelek ali nudili storitev na neuraden način jih je 50,8% odgovorilo, da je glavni povod dodaten zaslužek. Za ta odgovor se je zopet odločilo največ brezposelnih, vendar je potrebno poudariti, da samozaposleni in zaposleni s tem odgovorom niso daleč za njimi. Za odgovor, da bi s tem pomagali sorodniku / prijatelju / znancu se je odločilo kar 30, 2% anketirancev, kjer prevladujejo samozaposleni, sledijo pa jim zaposleni in nato brezposelni. 8,5% anketirancev se je odločilo, da na to vprašanje ne želi odgovoriti, 6,8% pa jih ne želi da ima država korist od njih. Da je to njihov edini vir preživetja je odgovorilo le 3,7% anketirancev.

Shema 4.3: Razlog za prodajo izdelka na neuraden način

Prvi del vprašalnika sem zaključila z vprašanjem ali jih moti, če jim ponudnik ob kupljenem izdelku ali opravljeni storitvi ne izda računa.

78% jih je odgovorilo, da se s tem ne obremenjuje v kolikor račun ni pogoj za uveljavljanje garancije izdelka ali storitve. Pri tem odgovoru ne morem izpostaviti razlik glede socio –

ekonomskega položaja, saj so si bili procentualno vsi zelo blizu. 18% jih je odgovorilo, da vedno zahtevajo račun, 4% anketirancev pa sploh ne moti če ponudnik ne izda računa.

V drugem delu anketnega vprašalnika me je zanimal predvsem odziv in toleranca na določene vsakdanje situacije, kjer se lahko srečamo s pojavom sive ekonomije.

Vprašalnik se nadaljuje z vprašanjem, kako bi ravnali v situaciji, kjer bi vam ponudnik ponudil popust na izdelek / storitev, ki bi veljal le v primeru, da ne dobite računa.

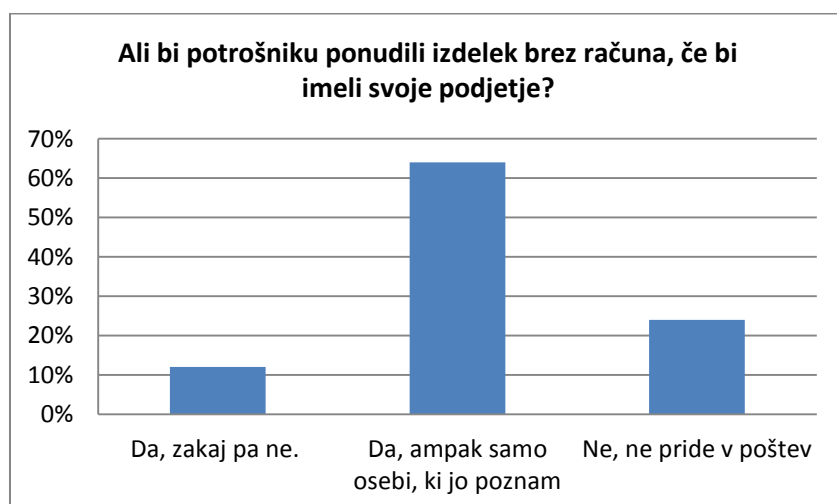
Tu je potrebno izpostaviti, da gre za izdelke / storitve, kjer račun ni pogoj za uveljavljanje garancije.

Večina (54%) jih je odgovorila, da bi malce oklevala, vendar bi na koncu sprejela popust. Za ta odgovor se je izmed vseh odločilo največ brezposelnih in samozaposlenih, sledili pa so jim zaposleni.

26% jih je odgovorilo, da takoj sprejmejo popust, saj računa tako ali tako ne potrebujejo, 18% pa je odgovorilo, da to pri njih ne pride v poštev, saj vedno zahtevajo račun.

Sledilo je vprašanje ali bi v primeru, če bi imeli podjetje potrošniku ponudili izdelek / storitev in pri tem jasno izrazili, da le tega lahko dobi ceneje, če mu ne izdajo računa. Kar 64% jih je odgovorilo, da bi to ponudili le osebi, ki jo poznajo. Za ta odgovor se je odločilo največ samozaposlenih, sledili pa so jim brezposelni, na tretjem mestu pa ta odgovor najpogosteje podali zaposleni. 24%, predvsem zaposlenih je odgovorilo, da to nikakor ne pride v poštev, 12% pa jih je odgovorilo pritrdilno, saj so mnenja, da bi obe strani imeli korist od tega.

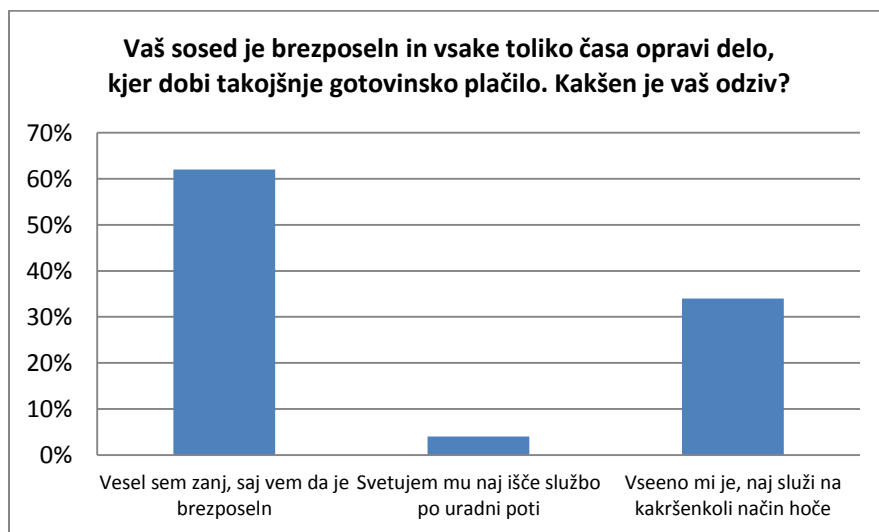
Shema 4.4: Ali bi potrošniku ponudili izdelek/storitev brez računa, če bi imeli svoje podjetje?

Pri vprašanju, kako bi se odzvali, če bi v kavarni za sosednjo mizo videli, da natakark gostom ni izdal računa je 70% anketirancev odgovorilo, da se s tem sploh ne bi obremenjevali, 30 % anketirancem bi bilo to početje čudno, vendar bi na koncu pozabili na to, nihče pa ne bi ustavil natakarkja in ga prosil za pojasnilo. Za prvi odgovor se je sorazmerno odločilo največ brezposelnih in samozaposlenih, z majhno razliko pa jim sledijo tudi zaposleni.

»Vaš sosed je brezposeln. Vsake toliko časa opravi delo, za katerega veste, da dobi takojšnje gotovinsko plačilo. Kakšen je vaš odziv?« Pri tem vprašanju je 62 % anketirancev odgovorilo, da so veseli zanj, saj vejo da je brezposeln. Za ta odgovor se je odločilo največ zaposlenih, tik za petami pa so jim prav tako brezposelni in samozaposleni. Drugi najpogostejši odgovor je bil (34%), da jim je vseeno, naj služi na kakšen koli način hoče, 4% pa jih je odgovorilo, da so veseli zanj, vendar bi mu ob priložnosti povedali, da je tovrstna ekonomija prepovedana in mu svetovali, da išče službo po uradi poti.

Shema 4.5: Odziv na sosedovo vpletenost v sivo ekonomijo

Naslednje vprašanje je bilo podobno, le da je njihova soseda zaposlena in v popoldanskih urah opravlja neprijavljene storitve na svojem domu. Odgovori so si bili podobni. Še zmeraj je prevladoval odgovor, da so veseli zanj, da dodatno zasluži (48%), sledil je odgovor, da jim je vseeno, naj dodatno služi na kakršen koli način hoče s 44%, 8% pa bi ji svetovalo, da ukine neprijavljeno popoldansko dejavnost. Kot vidimo, si odgovori sledijo v istem vrstnem redu, le da se je več anketirancev odločilo za odgovor, da jim je vseeno kako dodatno služi, medtem

ko so bili pri prejšnjem vprašanju procentualno bolj veseli za brezposelnega soseda, čeprav se oba poslužujeta dela na črno.

Predzadnje vprašanje je bilo zastavljeno dokaj splošno in neposredno. Na vprašanje ali se jim zdi neuradno poslovanje gledano z družbenega vidika sporno, jih je kar 88% anketirancev odgovorilo, da se zavedajo da je nespremenljivo, vendar se s tem ne obremenjujejo. Ta odgovor so izbrali brezposelni in zaposleni in velika večina zaposlenih. 12% jih je odgovorilo, da so popolnoma proti neuradnemu poslovanju, od katerih so bili vsi zaposleni.

Vprašalnik sem zaključila z aktualnim sloganom »Vklopi razum, zahtevaj račun!« s katerim država zadnje čase opozarja ljudi na negativen vpliv sive ekonomije na delovanje celotnega družbenega sistema. Zanimalo me je, kakšen vtis je ta slogan pustil na anketirance.

44% anketirancev je videlo in slišalo sporočilo, vendar ni pustilo nobenega vtisa nanje. 34% anketirancev sploh ni videlo in slišalo tega sporočila. 14% anketirancev je videlo in slišalo to sporočilo, vendar jih to ne bo odvrnilo od nadaljnjega posluževanja tovrstne ekonomije. 8% anketirancev pa pravi, da je pustilo velik vtis nanje in se zavedajo posledic, ki jih prinese siva ekonomija.

Shema 4.6: Odziv na državno kampanjo »Vklopi razum, zahtevaj račun!«

4.2 Ugotovitve in predlogi

Skozi raziskavo zadanega problema sem prišla do zanimivih ugotovitev. Predvsem me je zanimalo, če sivo ekonomijo podpirajo le udeleženci sive ekonomije ali pa jo podpira večji spekter prebivalcev in njihovo dejansko mnenje o pojavu sive ekonomije.

Analiza raziskave v mojem primeru je pokazala, da ni bistvenih razlik v podpori in vpletenosti med zaposlenimi, brezposelnimi in samozaposlenimi. Okvirna slika stanja, ki sem jo dobila, je pokazala, da socio - ekonomski položaj ne vpliva na vpletenost v sivo ekonomijo, saj se je poslužujejo vsi, ne glede na finančni status. Glavni motiv za vpletenost je dodatni zaslužek in velika večina je že bila v situaciji, ko je opravila neformalno kupčijo.

Tako da lahko prvo hipotezo, ki se glasi »*Posameznikov socio - ekonomski položaj igra pomembno vlogo pri vključenosti v sivo ekonomijo. Brezposelni in samozaposleni so bolj vpleteni v tovrstno ekonomijo kot zaposleni.*« na podlagi analize odgovorov pridobljenih skozi lastni anketni vprašalnik ovržem.

Če se osredotočim na drugi del analize raziskave, kjer me je zanimalo splošno mnenje o sivi ekonomiji in odziv ljudi na aktivne udeležence v sivi ekonomiji, prav tako pridem do zanimivih ugotovitev. Analiza je pokazala, da ljudje nimajo predsodkov do tistih, ki so vpleteni v tovrstno ekonomijo, pravzaprav so za določene posameznike veseli, da lahko služijo denar, četudi na neuraden način. V tem primeru gre predvsem za brezposelne, ki drugače ne najdejo dela in sprejmejo priložnostna dela, kjer jim delodajalec nudi takojšnje gotovinsko plačilo. Anketiranci so odgovorili, da so veseli za posameznika, saj vedo da je brezposeln in ga zato ne obsojajo. Pri podobnem vprašanju z razliko, da ima posameznik ob redni službi še neprijavljeno popoldansko obrt, kjer dodatno služi so bili odgovori dokaj podobni. Tudi tu so bili anketiranci veseli, da dodatno zasluži le v manjšem procentualnem obsegu. Bolj so se nagibali k odgovoru, naj dodatno zasluži na kakršenkoli način hoče, še zmeraj pa niso bili sovražno usmerjeni v tako početje.

Velika večina ne obsoja vpletenih v sivo ekonomijo, saj se je skozi analizo anketnega vprašalnika pokazalo, da ljudje nimajo negativnega mnenja o akterjih v sivi ekonomiji, po drugi strani pa se niti ne obremenjujejo s takim početjem.

Tako da moramo tudi drugo hipotezo, ki pravi, da »Izvajalci in potrošniki, ki so vpleteni v sivo ekonomijo, so bolj tolerantni do tovrstnega družbeno nesprejemljivega obnašanja, kot tisti, ki niso vpleteni.« ovreči, saj analiza ni pokazala netolerance do ljudi, ki so vpleteni v tovrstno ekonomijo.

Moje ugotovitve niso najboljša napoved za državo, saj s tem, ko ljudje podpirajo sivo ekonomijo škodijo državnemu proračuna, kar si država v nobenem primeru ne more in ne sme privoščiti. Dokler ljudje ne dobijo močne moralne pripadnosti državi, je težko govoriti o izkoreninjenju sive ekonomije, za ta korak pa bo država morala uvesti korenite spremembe. Ljudi mora seznanjati s posledicami, ki jih prinese siva ekonomija in ponuditi realne rešitve, ki bodo najboljše za vse, tako državo kot prebivalstvo. Potreben je ogromen zasuk v miselnosti ljudi, ki pa ga zagotovo ne more doseči preko noči.

5 SKLEP

Namen mojega diplomskega dela je bil predstaviti pojav sive ekonomije in odnos ter toleranco do samega pojava. Začela sem s splošno razlago sive ekonomije in teoretičnimi pristopi do problema, nadaljevala pa z lastno raziskavo in analizo ter na koncu podala ugotovitve celotnega dela.

Kot večkrat omenjeno je siva ekonomija razvejan in kompleksen pojav. Področje sive ekonomije se zelo dobro prilagaja okoliščinam v katerih deluje, zato je ni možno nikoli zatreti v celoti. Je pojav, ki nas bo vedno spremljal, oziroma bo vedno korak pred nami. Je pojav, ki ima tako pozitivne kot negativne posledice, na nas pa je poskrbimo, da negativne posledice tega pojava ne zasenčijo pozitivnih in obrnemo sivo ekonomijo v drugo smer, kjer nam bo koristila v večji meri kot škodovala.

Na teoretični ravni sem ugotovila, da so za pojav in povečan obseg sive ekonomije krive predvsem birokratske ovire, za določene dejavnosti pa to predstavlja tudi ogromno davčno breme. Zaradi trenutnih razmer, ki niso najbolj bleščeče pa se tudi vedno več ljudi odloča za dodaten zaslužek, kar pripelje do izkoriščanja gospodarskega sistema in večanja obsega sive ekonomije.

Kot sem že omenila pri analizi svoje raziskave, je za tako velik odstotek vpletenih v sivo ekonomijo kriva nizka stopnja davčne morale. Ljudje so pripravljeni sprejeti tveganje in sodelovati v prikriti dejavnosti ne glede na visoke kazni, ki jih lahko doletijo, saj vedo da je možnost odkritja in kaznovanja majhna. Ker so vpleteni tako izvajalci kot potrošniki, to predstavlja tudi velik problem pri odkrivanju in kaznovanju vpletenih, zato ima država v večini primerov tudi zavezane roke.

Seveda pa siva ekonomije ne prinaša samo negativnih posledic. Njena pozitivna stran prinaša konkurenčnost na trgu delovne sile, poleg tega pa je dober blažilec socialnih napetosti.

Upam, da ne bo prevladal negativni učinek in se bo njen obseg zmanjšal do te mere, da bo siva ekonomija postala dopolnilo državnih socialnih politik, kjer bosta delovali v popolnem sožitju.

Konec koncev pa siva ekonomija ni samo črna, ima tudi odtenke bele in prav zaradi tega se z razlogom imenuje *siva ekonomija*.

6 LITERATURA

1. Belev, Boyan. 2003. *The informal Economy in te EU accession countries: size, scope, trends, and challenges to the process of EU enlargement*. Sofia: Center for the Study of Democracy.
2. Crnković–Pozaić, Stanka. 1999. Measuring Employment in the Unofficial Economy by Using Labour Market Data. V *Underground Economies in transition: unrecorded activity, tax evasion, corruptionand organized crime*, ur. Edgar L. Fiege in Katarina Ott, 214–251. Aldershot: Ashgate.
3. Damijan, Jože P. in Sašo Polanec. 2005. *Davčna reforma za povečanje konkurenčnosti slovenskega gospodarstva: analiza možnosti uvedbe enotne davčne stopnje v Sloveniji*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
4. Dallago, Bruno. 1990. *The Irregular Economy: The “Underground Economy” and the “Black Labour Market”*. Dartmouth: Aldershot.
5. *Davčni urad Republike Slovenije*. Dostopno prek: <http://www.durs.gov.si/> (19. junij 2014).
6. Douglas, Mary. 1986. *How Institutions think*. New York: Syracuse University Press.
7. European Commission. 2007. *Undeclared Work in the European Union: Special Eurobarometer Report*. Brussels: Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion.
8. Flajs, Andrej. 2012. *Popravki zajetja v bruto domačem proizvodu Slovenije 2007*. Dostopno prek: <http://www.stat.si/StatWeb/pregled-podrocja?idp=29&headerbar=0> (22. november 2013).
9. Glas, Miroslav. 1989. Razsežnosti sive ekonomije v Sloveniji. *Teorija in praksa* 5 (1–2): 614-623.
10. *Gospodarska zbornica Slovenije*. Dostopno prek: http://www.gzs.si/skupne_naloge/pravni_portal/vsebina/Zakonodaja/Zakonodajno-%C5%BEari%C5%A1%C4%8De (12. junij 2013).
11. Henry, Stuart. 1981. *Informal Institutions: Alternative Networks in the Corporative State*. New York: St. Martin's Press.
12. Kukar, Stanislava in Marjan Simončič. 1987. *Siva ekonomija v Jugoslaviji*. Ljubljana: RSS.
13. Kukar, Stanka. 1995. *Siva ekonomija v Sloveniji: Razlogi za njen razvoj in ocene njenega obsega*. Ljubljana: Inštitut za ekonomska raziskovanja.

14. Kyle, Steven. 2001. *The shadow economy in Bulgaria*. Sofija: Agency for Economic Analysis and Forecasting.
15. Lippert, Owen in Michael Walker. 1997. *The Underground Economy: Global Evidences of Its Size and Impact*. Vancouver: The Frazer Institute.
16. Mantarova, Anna. 2000. *Unemployment and hidden economy*. Dostopno prek: <http://www.fes.de/fulltext/bueros/sofia/00621013.htm> (13. junij 2014).
17. Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve Republike Slovenije. 2006. *Poročilo o aktivnostih in učinkih preprečevanja dela in zaposlovanja na črno za leto 2005*. Dostopno prek: http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/delo_crno_porocilo05_ess.pdf (6. november 2013).
18. Nastav, Bojan in Štefan Bojnec. 2007. Shadow economy in Bosnia and Herzegovina, Croatia, and Slovenia: the labour approach. *Eastern European Economics* 40: 29–58.
19. Nastav, Bojan. 2009. *Prikrita proizvodnja: siva ekonomija v Sloveniji*. Koper: Fakulteta za management Koper.
20. Repovž, Erika 2009. Slovenci v Evropi prednjačimo v sivi ekonomiji. *Delo*, 12. junij. Dostopno prek: <http://www.delo.si/clanek/82523> (12. junij 2013).
21. Schneider, Friderich in Dominik H. Enste. 2002a. Shadow economies: Size, Causes, and Consequences. *Journal of Economic Literature* 38: 77–114.
22. --- 2002b. *The Shadow Economy: Theoretical Approaches, Empirical Studies, and Political Implications*. Cambridge: University Press.
23. Schneider, Friderich. 2003. *The size and development of the shadow economies and shadoweconomy labour force of 22 transition and 21 OECD countries: What do we really know?* V *The informal economy in the eu accession countries*, ur. Bojan Belev, 23–62. Sofija: Center for the Study of Democracy.
24. Schneider, Friderich. 2007. *Shadow economies and corruption all over the world: new estimates for 145 countries*. Linz: Johannes Kepler University.
25. Schneider, Friderich in Lars P. Feld. 2010. *Survey on the Shadow Economy and Undeclared Earnings in OECD Countries*. Dostopno prek: <http://www.econ.jku.at/members/schneider/files/publications/latestresearch2010/surveyshadecontaxevasion.pdf> (12. junij 2013).
26. Schneider, Friderich. 2011. *Size and development of the shadow economy Of 31 European and 5 other OECD countries from 2003 to 2011*. Linz: Johannes Kepler University.

27. Smith, J.D. 1985. Market Motives in the Informal Economy. V *The Economics of the Shadow Economy*, ur. Wulf Gaertner in Alois Venig, 161-177. Heidelberg: Springer.
28. Svetlik, Bojan, Drago Kos, Katja Bohin Zdravko Zrimšek. 1988. *Neformalno delo*. Ljubljana: Delavska enotnost.
29. Wallace, Claire, Christian Haerpfer in Rossalina Latcheva . 2004. *The informal economy in East-Central Europe 1991–1998*. Dunaj: IHS.
30. Williams, C. Colin. 2005. *Tackling the Informal Economy: Towards a Co-ordinated Public Policy Approach?* London: University of Lanchester.
31. Williams, Colin. C. 2004. *Cash-in-Hand Work: The Underground Sector and teh Hidden Economy of Favours*. Hampshire: Palgrave Macmillian.

PRILOGA: VPRAŠALNIK

Pozdravljeni,

Sem Slađana Kuprešak, študentka na Fakulteti za družbene vede, smer Sociologija – kadrovski menedžment. V sklopu diplomskega dela skozi vprašalnik raziskujem odnos in toleranco do sive ekonomije državljanov Republike Slovenije.

Vprašalnik vam bo vzel 10 minut za izpolnjevanje, vsi podatki pa so anonimni in namenjeni izključno raziskovanju teme mojega diplomskega dela.

Že vnaprej se vam zahvaljujem za izpolnjevanje in Vaš čas.

1. Kakšna je Vaša starost?

- a) 18 – 24 let
- b) 25 – 39 let
- c) 40 – 54 let
- d) 36 – 40 let
- e) 55 + let

2. Kakšen je Vaš socio – ekonomski položaj?

- a) brezposelen
- b) Samozaposlen
- c) Zaposlen
- d) Upokojen

3. Ali ste že kdaj kupili izdelek ali prejeli storitev pri ponudniku in niste prejeli računa?

- a) Da, tega se poslužujem redno
- b) Da, včasih se poslužim take politike poslovanja, ampak ne vedno
- c) Ne, nikoli.

4. Če ste na prejšnje vprašanje odgovorili pritrdilno, kaj je pripomoglo k temu, da ste kupili izdelek ali prejeli storitev na neuraden način? (Možnih je več odgovorov)
- a) Nižja cena
 - b) Hitrejša storitev
 - c) Naredili ste uslugo sorodniku / prijatelju / znancu
 - d) Pomagali ste nekomu, ki potrebuje denar
 - e) Izdelek ali storitev ni bila razpoložljiva na uradnem trgu
 - f) Boljša kvaliteta
 - g) Drugo
 - h) Na to vprašanje ne bom odgovoril
5. Ali ste že kdaj prodali izdelek ali nudili storitev in pri tem potrošniku niste izdali računa?
- a) Da, tega se poslužujem redno
 - b) Da, tega se poslužujem redno, ampak ne vedno
 - c) Ne, nikoli.
6. Če ste na prejšnje vprašanje odgovorili pritrdilno, kaj je pripomoglo k temu, da ste prodali izdelek ali nudili storitev na neuraden način? (možnih je več odgovorov)
- a) Da bi prišel do dodatnega zaslužka
 - b) To je moj edini vir preživetja
 - c) Pomagal sem sorodniku / prijatelju / znancu in zato sem mu prodal izdelek / nudil storitev po nižji ceni brez računa
 - d) Ne želim, da ima država korist od mene
 - e) Drugo
 - f) Na to vprašanje ne bom odgovoril

7. Ali Vas moti, če Vam ponudnik ob prejetem izdelku ali opravljeni storitvi ne izda računa?
- a) Da, vedno zahtevam račun
 - b) Se ne obremenjujem, oziroma računa večkrat tudi ne vzamem
 - c) Ne, sploh me ne moti.
8. Kako bi ravnali v situaciji, če bi vam ponudnik ponudil popust na izdelek / storitev, ki bi veljal le v primeru, da ne dobite računa?
- a) Super, sprejemem popust. Računa tako ali tako ne potrebujem.
 - b) Malce oklevam, vendar na koncu sprejemem popust.
 - c) To pri meni ne pride v poštev. Vedno zahtevam račun.
 - d) Drugo: _____
9. V primeru, da imate svoje podjetje/obrt, ali bi potrošniku ponudili izdelek / storitev, in pri tem jasno izrazili, da lahko dobi izdelek / storitev, če mu ne izdate računa?
- a) Da, zakaj pa ne. Oba imava korist od tega
 - b) Da, ampak samo osebi, ki jo poznam
 - c) Ne, ne pride v poštev. Vedno bi izdajal račune.
 - d) Drugo _____
10. Kašen bi bil Vaš odziv, če bi v kavarni za sosednjo mizo videli, da natakarkar gostom ni izdal računa?
- a) S tem se sploh ne bi obremenjeval
 - b) Bilo bi mi čudno, vendar bi na koncu pozabil na to
 - c) Ustavil bi natakarkarja in ga prosil za pojasnilo
 - d) Drugo _____

11. Vaš prijatelj je kupil nov telefon. Pojasni Vam, da ga je kupil pri določenem ponudniku po bistveno nižji ceni, ampak v zameno ni dobil računa. Kakšen je Vaš odziv?
- Takoj ga vprašate, kje lahko dobite tudi Vi tak telefon po tako ugodni ceni
 - Prepričate se o brezhibnosti delovanja telefona in si ga tudi vi na koncu kupite po nižji ceni. Garancije tako ali tako ne potrebujete, saj ste dobili informacije, da je telefon popolnoma nov.
 - Takega nakupa ne odobravate. Nikoli ne bi opravili nakupa brez garancije.
 - Ne obremenjujem se z njegovim nakupom.
12. Vaš sosed je brezposeln. Vsake toliko časa opravi delo, za katerega veste da dobi takojšnje gotovinsko plačilo za delo. Kakšen je Vaš odziv?
- Vesel sem zanj, saj vem da je brezposeln.
 - Vesel sem zanj, vendar mu ob priložnosti povem, da je tovrstna ekonomija prepovedana in mu svetujem, da išče službo po uradni poti
 - Vseeno mi je, naj služi na kakršen koli način hoče.
 - To je popolnoma nesprejemljivo. Prijavim ga pristojnim institucijam.
13. Kako bi ravnali v primeru, da Vaša soseda, ki je redno zaposlena v frizerskem salonu, po službi v popoldanskem času opravlja neprijavljene frizerske storitve na svojem domu?
- Vesel sem zanjo, da dodatno zasluži
 - Vesel sem zanjo, vendar ji ob priložnosti povem, da je tovrstna ekonomija prepovedana in ji svetujem, naj ukine to dejavnost
 - Vseeno mi je, naj dodatno služi na kakršen koli način hoče.
 - To je popolnoma nesprejemljivo. Prijavim jo pristojnim institucijam.

14. Gledano z družbenega vidika, se vam zdi neuradno poslovanje sporno?

- a) Da, sem popolnoma proti neuradnemu poslovanju
- b) Vem da je nesprejemljivo, ampak se s tem ne obremenjujem
- c) Ne, vedno se poslužujem tovrstnega poslovanja

Drugo _____

15. »Vklopi razum, zahtevaj račun!« S tem sloganom država v zadnjem času opozarja ljudi na negativen vpliv sive ekonomije na delovanje celotnega družbenega sistema. Kakšen vtis je to sporočilo pustilo na Vas?

- a) Pustilo je velik vtis name. Zaradi posledic, ki jih naredi siva ekonomija, sem popolnoma proti vpletenosti v sivo ekonomijo.
- b) Videl in slišal sem sporočilo, vendar ni pustilo nobenega vtisa name.
- c) Videl in slišal sem sporočilo, ampak to še ne pomeni, da se ne bom posluževal tovrstne ekonomije.
- d) Nisem videl tega sporočila.

S tem ste končali z izpolnjevanjem vprašalnika. Še enkrat se Vam zahvaljujem za Vaš čas.